

Effect of Religiosity on Individual Tendency in Choosing John Rawls and Mohammad Baqir al-Sadr's Justice Theories (An Experimental Study)

Mohammad Javad Nourahmadi*
Amir Khadem Alizadeh**
Syrous Omidvar***
Zeynab Hajjafari****

Received: 21/02/2021
Accepted: 05/07/2021

Abstract

Social justice has always been among the highest human ideals throughout history leading to the development of various theories in this regard. It is of special importance to understanding the real tendency of individuals to adopt more effective policies for realizing social justice. Religiosity is among the factors forming attitudes of individuals and thereby their economic and social behaviors. This experimental study investigated the effect of Religiosity on the tendency of 150 students in Tehran's universities in choosing justice theories in different decision-making situations (without personal interest. third party). The results of this experimental study based on the Logit model showed the significant positive impact of Religiosity on the likelihood of selecting the Shahid al-Sadr's justice theory in the first and second decision-making situations. Religiosity and social class showed a more significant positive impact on the persistence of individuals in choosing the Shahid al-Sadr's justice theory in the second situation than in the first situation.

Key words: Experimental Economics. Mohammad Baqir al-Sadr's Justice Theory. John Rawls' Justice Theory. Religiosity. Logit Model.

JEL Classification: D3, C91, C92, C25.

---

* Assistant Professor, Department of Theoretical Economics, Faculty of economics, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. (Corresponding Author) mjnourahmadi@atu.ac.ir

** Assistant Professor, Faculty of Economics, Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran.
khademalizadeh.a@gmail.com

*** Assistant Professor, Faculty of Economics, Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran.
syrous_omidvar@yahoo.com

**** PhD. Student, Economics, Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran.
hajjafari.maryam@gmail.com

بررسی اثر دینداری بر گرایش افراد در انتخاب بین نظریه‌های عدالت جان رالز و محمدباقر صدر (یک مطالعه آزمایشگاهی)

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۲/۰۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۴/۱۴
مقاله برای اصلاح به مدت ۱۵ روز نزد نویسندگان بوده است.

محمدجواد نوراحمدی*
امیر خادم‌علیزاده**
سیروس امیدوار***
زینب حاجی‌جعفری****

چکیده

در طول تاریخ عدالت اجتماعی به‌عنوان والاترین آرمان انسانی همواره مورد توجه بوده است و نظریه‌های گوناگونی در این زمینه شکل گرفته است. در این مسیر آگاهی از گرایش افراد با هدف اثرگذاری مؤثرتر سیاست‌ها در تحقق عدالت اجتماعی بسیار اهمیت دارد. دینداری یکی از عوامل شکل‌دهنده نگرش افراد و از آن طریق رفتارهای اقتصادی و اجتماعی می‌باشد. هدف از این تحقیق بررسی اثر دینداری بر تمایل افراد در انتخاب نظریه‌های منتخب در موقعیت‌های تصمیم‌گیری مختلف (بدون منفعت شخصی (شخص ثالث) بر مبنای روش تجربه آزمایشگاهی میان ۱۵۰ نفر از دانشجویان دانشگاه‌های تهران می‌باشد. تحلیل نتایج حاصل از آزمایش تجربی بر اساس مدل لوجیت نشان می‌دهد که متغیر دینداری بر احتمال انتخاب نظریه شهید صدر در موقعیت (۱) و (۲) اثر مثبت و معناداری دارد. همچنین متغیرهای دینداری و طبقه اجتماعی اثر مثبت معناداری بر پابرجایی افراد در انتخاب نظریه شهید صدر در موقعیت دوم نسبت به موقعیت اول دارند.

واژگان کلیدی: اقتصاد آزمایشگاهی، نظریه عدالت محمدباقر صدر، نظریه عدالت جان رالز، دینداری، مدل لوجیت.

طبقه‌بندی JEL: D63, C92, C91, C25

* استادیار دانشکده اقتصاد، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران (نویسنده مسئول) mjnnourahmadi@atu.ac.ir
** استادیار دانشکده اقتصاد، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران khademalizadeh.a@gmail.com
*** استادیار دانشکده اقتصاد، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران syrous_omidvar@yahoo.com
**** دانشجوی دکتری اقتصاد، دانشکده اقتصاد، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران hajjafari.maryam@gmail.com

مقدمه

عدالت به عنوان یکی از مهم‌ترین مسائل علوم اجتماعی، مفهومی است که همواره در طول تاریخ از سوی اندیشمندان غرب و شرق و ادیان مختلف و به طور خاص اسلام مورد توجه بوده است. یکی از مهم‌ترین ابعاد عدالت «عدالت توزیعی» یا «عدالت اقتصادی»^۱ است که نظریه پردازان گوناگون با ایدئولوژی‌های مختلف در مورد آن نظریه پردازی کرده و به تعیین مصادیق «توزیع عادلانه» و شرح و تبیین نظام‌های عدالت محور پرداخته‌اند (مراعات شایستگی (در منزلت، کیفر و پاداش‌ها)، اعطای حقوق افراد (در توزیع و برخورداری‌ها)، برابری و مساوات (در فرصت‌های عمومی و قانونی)، توازن (در موقعیت نهایی جامعه)، انصاف و بی طرفی (در رفتار و حکم‌ها)، مراعات صلاح عموم و مصلحت جمع، برابری برای گروه‌های برابر، حداکثر کردن سود و ... (سید نورانی و خاندوزی، ۱۳۹۱ به نقل از توسلی، ۱۳۷۵، صص. ۳۵-۳۳) و (عزیزی و شکوهی بیدهندی، ۱۳۹۴، صص. ۱۳۰-۱۲۷). اما مهم‌ترین سؤالی که در مواجهه با این نظریات ذهن را به خود مشغول می‌کند آن است که کدام‌یک از این نظریات برای یک جامعه قابل اجرا هستند؟ و کدام‌یک از این نظریات واقعیت جامعه انسانی را به شکل کامل‌تری در نظر گرفته و بهتر تفسیر و پیش‌بینی کرده است؟ آیا یک نظریه برای تمامی جوامع با فرهنگ‌ها و ارزش‌ها و هنجارهای مختلف قابل اجراست؟ آیا در جامعه‌ای که ظاهر اسلامی دارد اما افراد آن اندیشه‌های لیبرالی را مورد پذیرش قرار می‌دهند اجرای یک نظریه عدالت با پشتوانه مبانی اسلام قابل اجراست و بر اساس آن معیارها می‌توان تحقق عدالت را در جامعه سنجید؟

آنچه مسلّم است، دین به عنوان نظام ارزش‌ها آثار قابل توجهی بر مفاهیم ارزشی زندگی فردی و اجتماعی بشر دارد. در تحقیقات زیادی دین به عنوان یک عامل مؤثر بر الگوهای تصمیم‌گیری و رفتاری افراد و از آن طریق بر متغیرهای مهم اقتصادی شناخته شده است. یکی از روش‌هایی که برای مطالعه دین و [تأثیر آن بر رفتارهای اقتصادی] استفاده می‌شود، استفاده از آزمایش‌های اقتصادی تجربی است که به اقتصاد آزمایشگاهی^۲ مرسوم می‌باشد. در اقتصاد آزمایشگاهی، از آزمایش‌ها برای مطالعه رفتار پدیده‌های اقتصادی و پاسخ‌گویی به سؤالات اقتصادی استفاده می‌شود (Kagel & Roth. 1995. p.25).^۳

در سال‌های اخیر، مطالعات بسیاری در حوزه اقتصاد آزمایشگاهی دین انجام شده است و محققان تأثیر دین بر متغیرهایی مانند مشارکت، اعتماد، انصاف، نوع دوستی و موضوعات دیگر را مورد توجه قرار داده‌اند.

در این پژوهش به منظور بررسی رفتار افراد در ارتباط با نظریه‌های عدالت، بر روی نظریه جان رالز^۴ (یکی از بزرگ‌ترین فلاسفه سیاسی در حوزه عدالت اجتماعی) و دیدگاه شهید محمدباقر صدر (یکی از بزرگ‌ترین اندیشمندان مسلمان در حوزه عدالت اجتماعی) به عنوان نمایندگان مکتب لیبرالیسم و اسلام، متمرکز شده و ضمن بررسی میزان تمایل افراد (۱۵۰ نفر از دانشجویان دانشگاه‌های تهران) نسبت به این نظریات در سه موقعیت تصمیم‌گیری (بدون منفعت شخصی (شخص ثالث) - همراه با منفعت شخصی - دیکتاتور) به این پرسش پاسخ خواهیم داد که دینداری چه تأثیری بر انتخاب افراد در موقعیت‌های تصمیم‌گیری مختلف دارد. فرضیه اول تحقیق اثر مثبت دینداری را بر انتخاب نظریه صدر توسط افراد مورد آزمایش مطرح می‌کند. همچنین به این پرسش پاسخ خواهیم داد که آیا دینداری بر استواری افراد در انتخاب نظریه صدر میان موقعیت‌های مختلف تصمیم‌گیری اثرگذار است؟ فرضیه دوم تحقیق معناداری و اثرگذاری مثبت دینداری بر مصمم بودن در انتخاب نظریه صدر را مطرح می‌کند؟ در جهت پاسخ به این پرسش‌ها و بررسی فرضیه‌ها، پس از مرور پیشینه تجربی، ابتدا به بررسی اندیشه‌های جان رالز و شهید صدر درباره عدالت اقتصادی به صورت نظری پرداخته و سپس از روش اقتصاد آزمایشگاهی برای آزمون تجربی این نظریات و از پرسشنامه عزتی (۱۳۸۲) جهت سنجش درجه ایمان (دینداری) افراد (در پایان آزمایش‌ها) استفاده خواهد شد. این مطالعه به لحاظ تجربی جهت سنجش میزان دینی بودن نظام اقتصادی کاربرد خواهد داشت. در ادامه مطالعه به صورت زیر دنبال می‌شود: در قسمت دوم پیشینه تجربی موضوع مورد بررسی آورده شده است. در قسمت سوم به چارچوب نظری تحقیق (نظریه عدالت رالز و شهید صدر) پرداخته شده است. در قسمت چهارم و پنجم روش و نتایج تحقیق و در نهایت در قسمت پایانی نتیجه‌گیری و پیشنهادهای سیاستی آورده شده است.

۱. پیشینه

مجموعه وسیعی از تحقیقات تأثیر دین بر رفتارهای اجتماعی را با روش‌های تجربی بررسی کرده‌اند مانند تن^۵ و ووگل^۶، ۲۰۰۸؛ بنجامین^۷ و دیگران، ۲۰۱۰؛ سوسی^۸ و رافل^۹، ۲۰۰۳، رند^{۱۰} و همکاران، ۲۰۱۴. برخی از این مطالعات مربوط به بررسی رابطه دینداری و بخشندگی و انصاف^{۱۱} است که بسیاری از آن‌ها به وجود رابطه مثبت بین دین (دینداری) و انصاف دست یافته‌اند. این مطالعات نشان می‌دهند که مذهب (دین) سبب افزایش نوع دوستی و بروز رفتار عادلانه (منصفانه) می‌شود. در این میان می‌توان به کارهای شریف^{۱۲} و نورنزیان^{۱۳} (۲۰۰۷)؛ احمد^{۱۴} و سالاس^{۱۵} (۲۰۱۱)؛ زاگلاس^{۱۶}، (۲۰۱۳)؛ مکی کی^{۱۷} و همکاران، (۲۰۱۱)؛ مزار^{۱۸} و آریلی^{۱۹}، (۲۰۰۶)؛ پیچون^{۲۰} و همکاران، (۲۰۰۷)؛ راندولف سنگ^{۲۱} و نیلسن^{۲۲}، (۲۰۰۷)؛ هرس^{۲۳}، (۲۰۱۴)؛ ون الک^{۲۴} و همکاران، (۲۰۱۶)؛ اکل^{۲۵} و گراسمن^{۲۶}، (۲۰۰۴)؛ احمد، (۲۰۰۹)؛ مالهوترا^{۲۷}، (۲۰۱۰)؛ هورتون^{۲۸}، رند^{۲۹} و زکهاوزر^{۳۰}، (۲۰۱۱)؛ رند و همکاران، (۲۰۱۴)؛ پرستون^{۳۱} و ریتز^{۳۲}، (۲۰۱۳) اشاره کرد. باین حال برخی مطالعات نیز تأثیر مثبت دین بر رفتارهای اجتماعی را تأیید نمی‌کنند مانند لیزا هافمن^{۳۳} و همکاران، (۲۰۱۹)؛ ورشور^{۳۴} و همکاران، (۲۰۱۸)؛ بنجامین، چوی^{۳۵} و فیشر^{۳۶}، (۲۰۱۶)؛ پارا^{۳۷}، ژوزف^{۳۸} و ودن^{۳۹}، (۲۰۱۶)؛ بیلینگرلی^{۴۰}، گومز^{۴۱} و مک کالو^{۴۲}، (۲۰۱۸)؛ شریف و همکاران، (۲۰۱۶)؛ تن، (۲۰۰۶)؛ چوا^{۴۳} و هیبرت^{۴۴}، (۲۰۱۱)؛ هافمن و لارتر، (۲۰۱۱). در جدول شماره (۱) خلاصه‌ای از برخی از این مطالعات ارائه شده است.^{۴۵}

جدول ۱: برخی مطالعات موجود در بررسی اثر دینداری (مذهب) بر رفتارهای اجتماعی با روش آزمایشگاهی

نویسندگان (سال پژوهش)	اهداف و یا سئوالات اصلی	مهم‌ترین یافته‌ها
لیزا هافمن و همکاران (۲۰۱۹)	بررسی تأثیر دو عقیده مذهبی مخالف و مشهور (اعتقاد به عشق جهانی و اعتقاد به درست بودن یک دین ثابت) بر نوع دوستی و تبعیض از طریق انجام بازی دیکتاتور	اعتقاد به یک دین ثابت سبب افزایش تبعیض بین گروهی می‌شود و در مقابل اعتقاد به عشق جهانی سبب ترویج رفتارهای برابری طلبانه
ورشور و همکاران (۲۰۱۸)	تکرار کار مزار و آریلی (بررسی علل روان‌شناختی اعمال ناشایست تقلب کردن (رفتار ناعادلانه))	هیچ تأثیری از تحریک مذهبی مشاهده نمی‌شود حتی در جهت مخالف

نویسندگان (سال پژوهش)	اهداف و یا سئوالات اصلی	مهم ترین یافته ها
گومز و مک کالو (۲۰۱۵)، تحریک	تکرار نتایج شریف و نورنزیان (۲۰۰۷) (بازی دیکتاتور)	به طور کلی تحریک مذهبی در تخصیص بازی های دیکتاتور اثر معناداری ندارد اما با تغییر روش (متاآنالیز) یا تغییر اندازه نمونه نشانه هایی دیده می شود.
بنجامین، جوی و فیشر (۲۰۱۶)، تحریک	بررسی تحریک مذهبی بر رفتارهای اجتماعی تکرار نتایج شریف و نورنزیان (۲۰۰۷) (کالای عمومی و دیکتاتور)	هیچ تأثیری از تحریک مذهبی را بر رفتارهای اجتماعی در بازی دیکتاتور مشاهده نکردند حتی اگر این اعتقادات تأثیر مثبتی بر مشارکت در بازی کالای عمومی داشتند.
پارا، ژوزف و ودن (۲۰۱۶)، تحریک	بررسی تأثیر تحریک مذهبی بر رفتارهای اجتماعی (بازی دیکتاتور)	تحریک مذهبی سبب کاهش رفتارهای اجتماعی می شود. اعتقاد بر مفاهیم دینی حتی انتقال بازی های دیکتاتور را نیز کاهش می دهد.
بیلینگزلی، گومز و مک کالو (۲۰۱۸)، تحریک	بررسی اثر دین بر انتقال های بازی دیکتاتور به افراد ناشناس و بررسی مفهوم خودخواهی (۲) آزمایش)	در هر دو آزمایش، افراد مذهبی به طور متوسط پول بیشتری نسبت به افراد غیر مذهبی انتقال می دادند. اما در یک متاآنالیز دریافتند که تأثیر مذهب بر نقل و انتقالات بازی دیکتاتور اندک است.
شریف و همکاران (۲۰۱۶)، تحریک	یک فراتحلیل از تأثیر تحریک مذهبی بر رفتارهای اجتماعی با هدف کمک به دیگران	نتایج از تأثیر مثبت کوچک تا متوسط مذهب بر رفتارهای اجتماعی خبر می دهد.
ون الک و همکاران (۲۰۱۶)، تحریک	داده های شریف و همکاران (۲۰۱۶) را با دو روش دیگر انجام داده اند.	آن ها از دو روش بیزی ^{۴۶} و پتپیز ^{۴۷} استفاده کرده اند. نتایج در روش اول تا حد زیادی با نتایج شریف و همکاران (۲۰۱۶) مطابقت دارد اما در روش دوم این طور نیست.
تان (۲۰۰۶)، ابزار چند بعدی دی جانگ و	سنجش شاخص دینداری در دو بازی دیکتاتور و اولتیماتوم	نتایج نشان داد که میان شاخص کلی مذهب با مقدار مبلغ پیشنهادی و رفتار پاسخ دهنده در بازی ارتباطی

نویسندگان (سال پژوهش)	اهداف و یا سئوالات اصلی	مهم ترین یافته ها
همکاران (۱۹۷۶)		دیده نمی شود. اما در تحلیل عاملی پرسشنامه ۵ عامل داخلی سازگار با دینداری فردی شناسایی شد.

منبع: یافته های تحقیق

نکته ای که در مقایسه روش مورد استفاده در این تحقیقات و نتایج آن ها بوده این است که این مطالعات با سه روش انجام شده اند: دسته اول برای سنجش دینداری افراد از روش خوداظهاری (خودگزارشگری) استفاده کرده اند مانند مطالعات اکل و گراسمن، (۲۰۰۴)؛ مالهوترا، (۲۰۱۰)؛ اما برخی محققان با استناد به این که این مطالعات فاقد اهرم علیت هستند و نمی توانند علیت معکوس، همبستگی کاذب یا سوگیری متغیر حذف شده را رد کنند، استفاده از روش تحریک مذهبی را روش مناسبی جهت رفع مشکلات روش پیشین معرفی می کنند. از میان این مطالعات می توان به کار شریف و نورنزیان، (۲۰۰۷)؛ احمد و سالاس، (۲۰۱۱)؛ زاگلاس، (۲۰۱۳)؛ مکی کی و همکاران، (۲۰۱۱)؛ مزار و آرلیلی، (۲۰۰۶)؛ پیچون و همکاران، (۲۰۰۷)؛ راندولف سنگ و نیلسن، (۲۰۰۷)؛ هرس، (۲۰۱۴)؛ ون الک و همکاران، (۲۰۱۶)؛ هورتون، رند و زکهاوزر، (۲۰۱۱)؛ رند و همکاران، (۲۰۱۴)؛ پرستون و ریتز، (۲۰۱۳)؛ ورشور و همکاران، (۲۰۱۸)؛ گومز و مک کالو، (۲۰۱۵)؛ بنجامین، چوی و فیشر، (۲۰۱۶)؛ پارا، ژوزف و ودن، (۲۰۱۶)؛ بیلینگزلی، گومز و مک کالو، (۲۰۱۸)؛ شریف و همکاران، (۲۰۱۶)؛ چواه و هیبرت، (۲۰۱۱)؛ اشاره کرد. برخی مطالعات نیز جهت رفع اشکالات موجود در روش های قبلی در نحوه سنجش دینداری از شاخص های ترکیبی دینداری برای سنجش دینداری فردی و تأثیر آن بر رفتارهای اجتماعی استفاده کرده اند (مرحله اول پرسشنامه، مرحله دوم (دو هفته بعد) آزمایش) مانند کار هافمن و لارتر^۸، (۲۰۱۱)؛ تان، (۲۰۰۶). این مقاله از ترکیبی از روش خودگزارشگری و شاخص های ایمان فردی مستخرج از آیات قرآن از طریق پرسشنامه عزتی (۱۳۸۲) به سنجش ایمان پرداخته است.

۲. چارچوب نظری پژوهش

در این تحقیق جهت تبیین رابطه بین میزان با نوع برداشت افراد از عدالت از دو نظریه مهم عدالت یعنی نظریات جان رالز و شهید صدر به عنوان چارچوب نظری استفاده شده است. جان رالز (۱۹۲۱-۲۰۰۲) از فیلسوفان آمریکایی است که مشهورترین نظریه عدالت در قرن بیستم را به خود اختصاص داده است. رالز در نظریه خود با عنوان عدالت به مثابه انصاف بر روی ساختار اساسی جامعه به عنوان موضوع اصلی عدالت سیاسی تأکید می‌کند. وی عدالت به مثابه انصاف را نوعی آموزه دینی، فلسفی یا اخلاقی نمی‌داند و آن را برداشتی سیاسی از عدالت برای موارد خاص ساختار اساسی جامعه دموکراتیک مدرن که فقط بخشی از قلمرو امر اخلاقی است، می‌داند (رالز، ۱۳۸۳، صص. ۴۰-۳۷). رالز اعتقاد دارد که با تکیه بر آموزه‌های اخلاقی جامعه‌ی مثل لیبرالیسم و تفاسیر حداکثری از مکاتب در عرصه عمومی نمی‌توان به حل مسائل پرداخت. آموزه‌های جامع اگر قصد ورود به عرصه عمومی را دارند لاجرم بایستی مبانی نظری [جامعیت] خود را به کناری گذارده و با ماهیتی سیاسی (ماهیتی مستقل از مبانی و معطوف به اجماع نظر حول مسائل خاص اجتماعی) وارد شوند (رالز، ۱۳۸۳، صص. ۴۰-۳۹). عدالت در نظر رالز (متأثر از اندیشه‌های کانت)، امری فردی، عقلانی و مبتنی بر اراده انسان‌هاست به گونه‌ای که هر فرد حکم خرد ناب (عقل محض) را دارد؛ یعنی فقط به ندای وجدان خودش گوش می‌دهد و برای جلب منافع فردی از دیگران به عنوان وسیله وصول به اهداف و آمال خویش بهره‌مند نمی‌شود. از سوی دیگر، همان‌طور که کانت معتقد بود عدالت به عنوان یکی از ارزش‌های اخلاقی، یک امر برون‌دینی و اساس دین و دینداری می‌باشد و مقدم بر دین است لذا دین متکی بر اصول اخلاقی می‌باشد و برای حفظ کلیت و جامعیت خود باید همواره بر عقل ناب بنا شود و دین را باید از اصول عقلانی استخراج کرد (کانت^۹، ۱۳۷۴، صص. ۱۶۰). پیش‌فرض رالز این است که همه اشخاص از قابلیت تعقل و حس عدالت‌خواهی برخوردار هستند و از نظر او مبنای نظریه عدالت بر پایه شهود و ادراک متکثر افراد است و هدف ما باید برداشتی از عدالت باشد که هر چقدر هم از شهود، اعم از داوری‌های اخلاقی یا دوراندیشانه، کمک بگیرد، هدفش نزدیک ساختن داوری‌های

سنجیده ما در مورد عدالت باشد (رالز، ۱۹۷۱، ص. ۱۰۸). اشخاص، هریک عامل اخلاقی مستقلی هستند که برداشتی از خوبی دارند و در شرایط آزادی و برابری، اصول همکاری اجتماعی را با توافق هم تعیین می‌کنند. هیچ ارزش و حقیقتی مقدم بر توافق آن‌ها وجود ندارد و دلیل این امر را نیز این می‌داند که شهروندان نمی‌توانند درباره هیچ مرجع اخلاقی‌ای، فرضاً متنی مقدس یا نهاد یا سنتی دینی، به توافق برسند (رالز، ۱۳۸۳، صص. ۴۱-۴۰) تنها چیزی که بر آن تکیه می‌شود، رویه عملی مناسب برای گفتگو و توافق است و اصول عدالت را خود طرف‌های مشارکت‌کننده ایجاد و تولید می‌کنند.

رالز اصول عدالت خود را بر پایه چند فرض پایه‌گذاری می‌کند اول آن‌که مفهوم عدالت را بر اساس مفهوم قرارداد اجتماعی فرضی بنا می‌کند، اجماع همپوش^{۵۰} اصطلاحی است که در نظام فکری رالز در این مرحله معرفی می‌شود؛ یعنی توافق عموم مردم جامعه [شهروندان آزاد و برابر] بر سر دو اصل عدالت به‌طوری که علی‌رغم اختلاف نظر، قدر مشترکی را درباره آزادی و برابری پذیرا می‌شوند (رالز، ۱۹۹۳، صص. ۱۴۴-۱۳۳) تا از آن طریق نهادهای اجتماعی و سیاسی جامعه تنظیم شود. دوم آن‌که رالز موقعیت اولیه را به‌عنوان عنصر لازم جهت رسیدن به این توافق معرفی می‌کند و ویژگی اصلی این موقعیت را حجاب جهل^{۵۱} می‌خواند. در این موقعیت افراد نمی‌توانند از موقعیت‌های اجتماعی یا آموزه‌های جامعه خاص خود آگاه شوند (رالز، ۱۳۸۳، ص. ۴۰). رالز دو اصل را به‌عنوان اصول عدالت معرفی می‌کند: اصل آزادی و اصل تفاوت که اصل تفاوت دو اصل فرعی یعنی اصل برابری منصفانه فرصت‌ها، اصل پیشینه‌سازی کمینه هماهنگ با اصل پس‌انداز عادلانه را در بر دارد. در اصل آزادی هر شخصی نسبت به گسترده‌ترین نظام جامع آزادی‌های اساسی برابر که با یک نظام مشابهی از آزادی‌های اساسی^{۵۲} برای همه سازگار باشد، حق لغو ناشدنی یکسان دارد (رالز، ۱۳۸۳، صص. ۸۶-۸۴). از نظر رالز در اصل تفاوت نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی به دو شرط قابل قبول هستند: نخست این‌که این نابرابری‌ها باید مختص به مناصب و مقام‌هایی باشد که تحت شرایط برابری منصفانه فرصت‌ها^{۵۳} باب آن‌ها به روی همگان گشوده است؛ و دوم این‌که این نابرابری‌ها باید بیشترین سود را برای محروم‌ترین اعضای جامعه هماهنگ با اصل پس‌انداز عادلانه^{۵۴} داشته باشد (رالز، ۱۳۸۳، ص. ۸۴).

رالز در توضیح این که محروم‌ترین افراد چه کسانی هستند موضوع کالای اولیه^{۵۶} را مطرح می‌کند. کالاهای اولیه را چیزهایی می‌داند که برای اشخاصی لازم و ضروری‌اند که در پرتو برداشت سیاسی از اشخاص، شهروندان و اعضای کاملاً همکاری‌کننده جامعه به‌شمار می‌روند (رالز، ۱۳۸۳، ص. ۱۰۴).

اما یکی از مشهورترین نظریات عدالت میان اندیشمندان جهان اسلام در قرن اخیر، مربوط به آیت‌الله سید محمدباقر صدر (۱۹۸۰-۱۹۳۵م) از جمله فقها و نظریه‌پردازان حوزه سیاست و اقتصاد اسلامی است. از نظر شهید صدر عدالت واقعیتی نفس‌الامری و حقیقتی فی‌نفسه حق، خیر و نیک است. عدالت عبارت است از استقامت بر شریعت اسلام و طریقت آن که همان صراط مستقیم است. از این رو ارزشی توحیدی، فطری، خیر محور، ذاتی، ذومراتب، غایی، مطلق و پایان‌ناپذیر، عام و چارچوب هدایت‌گر دیگر ارزش‌هاست که در مقام تحقق دارای مراتب است و حسب آن که موضوع آن خداوند، انسان، هستی یا جامعه باشد، معنایی متفاوت می‌یابد، ولی ریشه‌ای واحد دارد و بستر لازم تحقق دیگر ارزش‌های الهی و عامل تحرک دائمی در بروز استعدادها برتر انسانی است (تفرشی و پیغامی، ۱۳۹۶، ص. ۴۳). همچنین از آنجا که انسان خلیفه خداوند بر روی زمین است و سعی دارد ارزش‌ها و صفات خداوند را در خود متجلی کند و عدل، در مسیر تکامل انسان و قیام این مسیر بر اساس قسط، شرط اساسی رشد هر ارزش والای دیگری است و جامعه بدون عدل و قسط، فضای ضروری برای حرکت آن ارزش‌ها و بروز استعدادهای والا را از دست خواهد داد، خلافت حرکتی مستمر به سوی ارزش‌های والا و عدل است (صدر، ۱۳۹۴، ص. ۱۵۷). از نظر شهید صدر انسان در مسیر فعلیت یافتن ارزش‌ها، نیاز به روش مستقیم و معقول دارد. از نظر وی عدالت با فطرت انسان عجین گشته؛ یعنی عدالت راه راست مبتنی بر ساختار وجودی انسان است و از بعد فقهی، عدالت راه مستقیم و معتدل است که انسان آن را می‌پیماید تا برای او به ملکه تبدیل شود. در این مسیر دین به‌عنوان روش مستقیم نیاز انسان است. دین اسلام با هدایت «حب ذات» می‌تواند انسان را به سعادت و عدالت رهنمون کند و بدین‌منظور، دین اولاً؛ در انسان تحول فکری ایجاد می‌نماید و او را معتقد می‌نماید که زندگی مادی محدود است ولی تلاش آدمی در راه جلب رضایت

الهی دارای پاداشی در جهان جاوید است. بنابراین تمامی فعالیت‌های اجتماعی انسان دارای سود شخصی است و همچنین اسلام با ایجاد این تحول بین خواسته‌های فردی و اجتماعی انسان هماهنگی ویژه‌ای حاصل می‌کند و او را به مشارکت جهت حفظ و ثبات عدالت اجتماعی سوق می‌دهد؛ ثانیاً؛ دین تربیت صحیح بشر را به دست رهبری معصوم می‌سپارد تا با پرورش کامل احساسات و عواطف او حب ذات را جهت دهد (صدر، ۱۳۵۸، ص. ۸۰).

شهید صدر در بُعد معرفت‌شناسی معتقد است که عقل استدلالی به‌تنهایی برای اثبات حقیقت کافی نیست، بلکه باید با معارف دیگر نیز آمیخته باشد؛ ایشان شناخت را تنها در یک وسیله محدود نکرده است و معیار کشف واقع را با ۴ منبع یعنی عقل (تعقل و تفکر)، دل (تاریخ و کشف و شهود) و سنت و کتاب الهی (شریعت و کتاب) مورد شناسایی قرار داده است (پورفرد، ۱۳۸۷). در نظر ایشان قرارداد و توافق نمی‌تواند منشأ عدالت باشد و عدالت حقیقی فراتر از عرف و قرارداد است که تابع خواست و اراده و سلیقه و داوری افراد نیست و انتخاب و رفتار افراد است که باید با عدالت ارزیابی شود. از سوی دیگر بر اساس معرفت‌شناسی شهید صدر انسان بر اساس آگاهی مسئولیت‌پذیر شده است و با شکوفا کردن این ویژگی (عدالت) در خود می‌تواند آن را در عرصه اجتماع بیاورد و سعادت جاودانه خود را تأمین کند (صدر، ۱۳۶۳، صص. ۱۰-۱۳). به عبارت دیگر عدالت یک مفهوم تهی نیست که با انواع تجربه‌های اجتماعی بشری و تفسیرهای ذهنی محض غنی شود تا در نتیجه، به رنگ‌ها و صورت‌های مختلف درآید؛ یعنی هر کس با تفسیر و برداشت خود، فهمی از عدالت کسب کند. مکتب اسلام عدالت اجتماعی را تعریف و در قالب یک نقشه مشخص و معین اجتماعی عینیت بخشیده است (صدر، ۱۴۲۹، ج ۳، ص. ۳۳۲).

ایشان پس از بررسی این مبانی در آثار متعدد خود، در کتاب *اقتصادنا* سازوکارهای اقتصادی اسلام را در چهار مرحله اقتصادی در جهت تحقق عدالت اجتماعی بررسی می‌کنند. ایشان توزیع ابتدایی منابع طبیعی ثروت، تولید و روش توزیع محصولات آن (تولید ابتدایی - تولید ثانوی)، مبادله و مصرف را مورد بررسی قرار می‌دهند و بعد از آن وارد مسئولیت‌های کلان حکومت اسلامی به‌عنوان یک اقدام اصلاحی در جهت برقراری

عدالت (توجه به وضعیت نهایی جامعه) می‌شوند. ایشان این مسئولیت‌های کلان را در سایه دو اصل تبیین می‌کنند: «تأمین اجتماعی» و «توازن اجتماعی» (صدر، ۱۴۲۹، صص. ۱۱۲-۱۱۱). از نظر شهید صدر، تأمین اجتماعی دارای دو رکن اساسی است: «تکافل اجتماعی»^{۵۷} و «کفالت دولت»^{۵۸}. مراد از «توازن اجتماعی»، «برابری در سطح معیشت افراد» است، نه برابری در سطح درآمد آنان؛ زیرا روشن است که به‌علت تفاوت‌های تکوینی افراد، پس از کار، میزان دارایی افراد متفاوت خواهد شد (صدر، ۱۴۱۷، صص. ۶۷۳-۶۷۲). ایشان معنای توازن در سطح معیشت را این‌طور توضیح می‌دهند که مال تا اندازه‌ای میان افراد جامعه، موجود و در گردش باشد که هر فرد بتواند در سطح عمومی گذران زندگی کند؛ یعنی همه افراد در سطحی معین از معیشت زیست نمایند و در همین سطح، دارای تفاوت‌هایی به فراخور مراتب خود باشند. اما این تفاوت در درجه است، نه تفاوت اصولی در سطح زندگی.^{۵۹، ۶۰} (صدر، ۱۳۹۳، ج ۲، ص. ۳۹۹).

طبق مقایسه دو نظریه دو مفهوم «حداکثر کردن حداقل درآمدها در جامعه» مستخرج از نظریه رالز و همچنین مفهوم «رساندن افراد به سطح معیشت» مستخرج از نظریه صدر به‌عنوان مفاهیم اصلی منتقل شده به افراد مورد آزمایش به‌عنوان عنصر تفاوت اصلی دو نظریه در نظر گرفته شده است. مطابق با اصل دوم نظریه عدالت صدر یعنی توازن اجتماعی، دولت باید تلاش کند زندگی افراد تهیدست را به سطح رفاه عمومی برساند، هرچند نیازهای ضروری تهیدستان پیش‌تر تأمین شده باشد. این نیازها شامل نیازهای درجه دوم هم می‌شود و با بالا رفتن سطح زندگی در جامعه این نیازها نیز تغییر کرده و سطح آن‌ها افزایش می‌یابد (صدر، ۱۳۵۷). سطح معیشت در حقیقت شاخص استاندارد زندگی است که بر اساس مجموعه امکانات و محدودیت‌های یک جامعه در راستای تأمین نیازهای فردی و ضرورت‌های اجتماعی، مشخص می‌شود. از این‌رو، با توجه به نسبی بودن امکانات و محدودیت‌های جوامع و تفاوت ضرورت‌های اجتماعی آنان، سطح معیشت مردم همواره یکسان نیست. در هر عصری بسته به شرایط جامعه و امکانات و محدودیت‌های آن، شاخص سطح معیشت که مبین شیوه و کیفیت تأمین نیازها و ضروریات است، تعیین می‌شود. در مقابل در نظر رالز، قواعد عمومی هرچه می‌خواهند باشد، در نهایت باید نابرابری‌های موجود به‌طرز

کارآمدی به سود محروم‌ترین افراد باشد؛ در غیر این صورت نابرابری‌ها مجاز نیستند (صدر، ۱۳۵۷، ص. ۱۱۳). رالز معتقد است که درآمدها باید به نحوی توزیع شود که برابری به وجود آید و نابرابری‌ها تا زمانی عادلانه خواهد بود که به اعطای منافع به همه و به خصوص به محروم‌ترین و پایین‌ترین طبقه جامعه منجر شود (صدر، ۱۳۵۷، صص. ۴۲-۴۵). طبق قاعده حداکثر کردن حداقل، رالز نابرابری‌هایی را موجه می‌داند که باعث نشود وضع گروه‌های پایین جامعه بدتر شود، و نابرابری‌های اجتناب‌ناپذیر مانند نابرابری در پاداش و درآمد که انگیزه کار است، پاس داشته شود. این قاعده تا حدودی با اصل دوم صدر شباهت دارد با این تفاوت که صدر یک قاعده مشخص را یعنی سطح معیشت را برای مجاز بودن اختلاف طبقاتی تعیین می‌کند اما در نظریه رالز افزایش نابرابری را تا جایی که چیزی هم به محرومان برسد موجه می‌داند و به نظر می‌رسد بیشتر به رفع فقر مطلق توجه دارد تا فقر نسبی. همچنین رالز قاعده مشخصی را ارائه نمی‌کند و دست دولت را در اعمال سیاست‌های دلخواه برای تغییر وضع موجود به نفع محرومان باز می‌گذارد.

۳. روش پژوهش

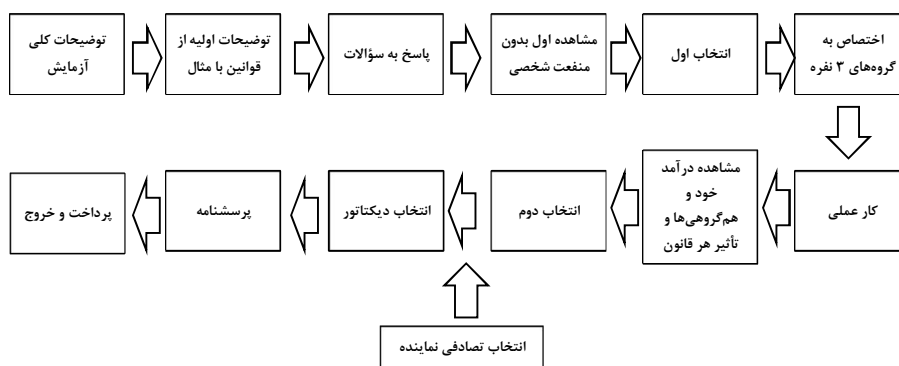
روش تحقیق در این پژوهش با توجه به ماهیت و موضوع مورد مطالعه و اهداف تحقیق و امکانات اجرایی، روش اقتصاد آزمایشگاهی است. اقتصاد آزمایشگاهی شاخه جدیدی است که در دهه‌های اخیر در ادبیات اقتصادی جایگاه ویژه‌ای پیدا کرده است. این روش، به کارگیری شیوه‌های آزمون آزمایشگاهی برای مطالعه مسائل اقتصادی می‌باشد. آزمون‌های تجربی اقتصادی، شبیه‌سازی یا تمرین‌هایی برای نقش بازی کردن نیستند. این آزمون‌های تجربی، مردم واقعی‌ای را که انتخاب‌های جدی انجام می‌دهند، درگیر خود می‌کند. از طریق تلاش‌هایی که با استفاده از این آزمون‌ها انجام می‌شود، شرکت‌کنندگان منتظر می‌شوند تا مقادیر قابل توجهی پول را به دست بیاورند یا از دست بدهند. امروزه استفاده از روش آزمایشگاهی برای استخراج ترجیحات افراد روشی متداول است. مزیت این روش، این است که در این روش آزمایش‌شوندگان در شرایط دریافت پاداش واقعی قرار می‌گیرند (Chabris, Laibson, Morris, Schuldt & Taubinsky, 2008). در روش آزمایشگاهی، با قرار دادن فرد در شرایط تصمیم‌گیری واقعی در محیطی مشابه دنیای

واقعی با همان محرک‌ها، انگیزه‌ها و قواعد، فرد در متن پدیده اقتصادی قرار می‌گیرد. پشتوانه نظری اقتصاد آزمایشگاهی این است: افرادی که در محیطی مشابه محیط آزمایشگاهی قرار می‌گیرند، همان عملی را انجام می‌دهند که در دنیای واقعی انجام می‌دهند؛ برای دستیابی به چنین محیطی باید انگیزه‌های مناسب رفتاری در افراد پدید آورد (Brandouy, 2001).

بر این اساس و بر اساس استانداردهای روش‌های آزمایشگاهی متناسب با اهداف و فرضیه‌های تحقیق سه آزمایش طراحی و اجرا شد و سپس از افراد خواسته شد تا پرسشنامه‌ای را تکمیل کنند. ابتدا افراد با نظریه‌های رالز و صدر، به‌طور غیرمستقیم آشنا می‌شدند، (نامی از نظریه و انتساب به گروه یا فردی آورده نمی‌شد و فقط شیوه توزیع نهایی درآمد طبق هر نظریه توضیح داده می‌شد). در آزمایش از این نظریه‌ها تحت عنوان قانون توزیع نام برده می‌شد. دو قانون دیگر^{۶۱} توزیع درآمد نیز همراه با این دو قانون برای افراد توضیح داده شد تا افراد دامنه تصمیم‌گیری وسیع‌تری را داشته باشند و محدود به دو نظریه نشوند^{۶۲}. (توضیحات ارائه شده به افراد در شکل (۱) پیوست (۲) مقاله ارائه شده است). پس از آشنایی با قوانین افراد باید به چهار سؤال مرتبط با این قوانین پاسخ می‌دادند. پاسخ صحیح به این سؤالات شرط ورود به مراحل بعدی بود تا اطمینان حاصل شود که افراد به فهم درستی از نحوه عملکرد هر یک از قوانین رسیده‌اند. پس از این که افراد پرسش‌های مطرح شده را به درستی پاسخ می‌دادند، افراد به آزمایش‌های اصلی هدایت می‌شدند. در آزمایش اول به افراد جدولی نمایش داده می‌شد که تأثیر هر یک از قوانین را بر درآمد نهایی افراد یک جامعه ۳ نفره^{۶۳} نشان می‌داد. در این آزمایش به افراد فرصت داده می‌شد تا یکی از قوانین که از نظر آن‌ها عادلانه است را انتخاب کنند. همچنین آن‌ها این امکان را داشتند تا هیچ‌یک از قوانین را انتخاب نکنند و به دلخواه خودشان توزیع را انجام دهند. (در این بررسی افراد نسبت به جامعه‌ای تصمیم‌گیری می‌کردند که خود منفعتی نداشتند). در آزمایش دوم ابتدا افراد به‌طور تصادفی به گروه‌های سه نفره اختصاص پیدا می‌کردند. سپس آن‌ها باید یک کار عملی را انجام می‌دادند که برای آن‌ها درآمدی را داشت. (افراد باید با توجه به جدولی که در اختیار داشتند تعدادی کلمه را به صورت یک کد می‌نوشتند. آن‌ها باید کد مربوط به هر حرف در

یک کلمه را یافته و سپس همه را با هم جمع کرده و در کادر مربوط می‌نوشتند). پس از محاسبه درآمدها افراد درآمد خود و هم‌گروهی‌های خود و تأثیر هر یک از قوانین بر درآمد نهایی خود و هم‌گروهی‌های خود را مشاهده کرده و مجدداً باید یکی از قوانین را که از نظر آن‌ها عادلانه بود را انتخاب می‌کردند (یا به دلخواه خود تقسیم می‌کردند). در این مرحله به آن‌ها گفته می‌شد که به‌طور تصادفی یک نفر از گروه شما به‌عنوان نماینده گروه انتخاب و نظر وی اعمال خواهد شد (در این آزمایش افراد نسبت به جامعه‌ای تصمیم‌گیری می‌کردند که خود نیز عضوی از آن جامعه بودند و منفعت داشتند). در آزمایش سوم از هر گروه یک نفر به‌طور تصادفی به‌عنوان نماینده گروه (دیکتاتور) انتخاب و وی این فرصت را داشت تا انتخاب مجددی داشته باشد (می‌توانست انتخاب خود را به‌نفع خود تغییر دهد). در پایان نیز افراد پرسشنامه‌ای (مربوط به سنجش دینداری) را تکمیل و پس از دریافت درآمد نهایی خود، جلسه را ترک می‌کردند.

در طراحی این سه آزمایش از ترکیب آزمایش‌های انجام‌شده در مطالعات دگلی آنتونی و همکاران، (۲۰۱۶)؛ هوریش^{۶۴}، (۲۰۰۸)؛ راستیکم و وستروناتاف، (۲۰۱۴)؛ جاکویا^{۶۵}، (۲۰۱۵)؛ کونو، سایجو و آکای، (۲۰۰۹)؛ السون، (۲۰۰۱)؛ فروهلیک و اینهایمر، (۱۹۹۱)؛ بوند^{۶۶} و پارک^{۶۷}، (۱۹۹۱)؛ اسکات^{۶۸} و همکاران، (۲۰۰۱)؛ ساکونی و فایلو، (۲۰۰۸)؛ کاپلن و سورنسن و تانگودن، (۲۰۱۰)؛ بهره‌گرفته شده و پس از بررسی توسط نویسندگان و همچنین اساتید صاحب‌نظر در داخل و خارج از کشور تأیید و نهایی شد. این آزمایش‌ها در محیط نرم‌افزار (z-Tree) کدنویسی شدند.

شکل ۱: مراحل اجرای آزمایش (منبع: یافته‌های تحقیق)

در این پژوهش جهت بررسی اثر دینداری از سنجه عزتی (۱۳۸۴) استفاده شده است.^{۶۹} طبق آنچه در عزتی (۱۳۸۴) آمده است، ویژگی‌های پایه‌ای مقیاس پیشنهادی عبارتند از: اتکا به نص صریح قرآن، استفاده از روش خودگزارش‌گری و نحوه اندازه و محاسبه ایمان.

اتکا به نص صریح قرآن: در طراحی مقیاس سنجش اندازه ایمان مذهبی مسلمانان، برای ایجاد انطباق بیشتر و صریح‌تر با مبانی دینی اسلام، کوشیده شده با مراجعه به قرآن، ویژگی‌های مؤمن (و ایمان) مشخص شوند. بر این اساس، همه ویژگی‌های بیان‌شده در نص صریح قرآن برای مؤمن و ایمان ملاک قرار گرفته است. این ویژگی‌ها، مبنای طراحی مقیاس قرار گرفته‌اند. برای استخراج صحیح این ویژگی‌ها، همه آیات قرآن که به صراحت، بحث ایمان، مؤمن و ابعاد آن‌ها را بیان کرده‌اند، مطالعه شده‌اند. از این بررسی قرآنی، ۳۵ ویژگی اصلی (همراه با ابعاد آن‌ها) برای ایمان استخراج شده است. این ویژگی‌ها در قالب پنج گروه اعتقادی، عبادی، اخلاقی - رفتاری، احساسی - عاطفی و شناختی تفکیک شده‌اند. ویژگی‌های استخراج‌شده از قرآن براساس این مطالعات، ملاک سنجش مقدار ایمان قرار گرفته است. برای سنجش هر یک از این ویژگی‌ها و ابعاد آن، پرسشی (یا پرسش‌هایی) طراحی شده که در قالب یک پرسشنامه کلی قرار گرفته است (عزتی، ۱۳۸۴، ص. ۱۰۱).

استفاده از روش خودگزارش‌گری: از آنجا که ایمان به معنای اطمینان و تصدیق قلبی است و هیچ‌کس جز خود فرد به درون او آگاه نیست، بایستی برای اندازه‌گیری آن نزد هر فرد به خود افراد رجوع کنیم. به این منظور، ویژگی‌های استخراجی برای ایمان در قالب پرسش‌هایی گنجانده شده که پاسخ آن‌ها نشان‌دهنده اندازه این ویژگی‌ها نزد فرد بوده است. هر چند ممکن است در روش خودگزارش‌گری اشکالاتی باشد، در این‌گونه موارد، بهترین روش است. بر این اساس، در فرایند طراحی پرسشنامه، پرسشنامه به افراد موضوع تحقیق داده شده است تا پاسخ‌های آن‌را ارائه کنند و برای این‌که در تنگنا قرار نگیرند، بدون نشانی و مشخصات خود، از طریق پست به نشانی از قبل مشخص شده (بر روی پاکت‌های تهیه و تحویل‌شده به پاسخ‌گو) ارسال کنند (عزتی، ۱۳۸۴، ص. ۱۰۲).

نحوه اندازه‌گیری و محاسبه ایمان: اعتبار و روایی این پرسشنامه به صورت کامل مدنظر قرار گرفته است و می‌توان به آن اتکا کرد. این پرسشنامه شامل ۴۶ پرسش مستند به آیات قرآن است. مبنای اندازه‌گیری ایمان هر فرد، پاسخ‌های ارائه‌شده از سوی او به پرسش‌های پرسشنامه تحویلی به او است. برای آسان‌کردن پاسخ‌گویی برای هر پرسش، سه تا شش گزینه پاسخ مشخص شده و در مقابل هر پرسش قرار گرفته است. گزینه‌های پاسخ از طیف کاملاً موافق (یقین دارم، کاملاً صحیح است و نظیر این‌ها) تا کاملاً مخالف (اعتقاد ندارم، هیچ، کاملاً غلط و نظیر این‌ها) را در بر می‌گیرند. برای محاسبه مقدار ایمان به هر یک از گزینه‌ها از نمره یک تا پنج (و در چند مورد - حالت‌های خاص - از نمره‌های متفاوت) برحسب بیشترین مقدار انطباق ویژگی با ایمان تا کمترین آن، داده شده است. اندازه ایمان هر فرد حاصل جمع نمره اختصاصی به پاسخ‌های همه پرسش‌های پرسشنامه است (مشابه روش حاصل جمع نمره‌گذاری لیکرت). برای این‌که تفاوت مقادیر ایمان افراد روشن‌تر نشان داده شود، مقدار این حاصل جمع، ملاک قرار گرفته و از روش نمره متوسط پاسخ‌ها استفاده نشده است. براساس نحوه نمره‌گذاری انجام شده و محاسبات نهایی برای پرسشنامه نهایی‌شده، حداقل اندازه ایمان هر فرد می‌تواند نمره ۴۱ و حداکثر آن می‌تواند نمره ۲۳۰ باشد. این دامنه، مقدار بسیاری است و قابلیت تفکیک مناسبی را ایجاد می‌کند. (عزتی، ۱۳۸۴، ص. ۱۰۲).

۳-۱. نحوه نمونه‌گیری و اجرای آزمایش

در روش آزمایشگاهی روش‌های متداول نمونه‌گیری همیشه مورد استفاده قرار نمی‌گیرد. برای حجم نمونه اولین رهنمودی که پژوهشگران مورد استفاده قرار می‌دهند پیشنهاد است. همچنین پژوهشگران باید حجم نمونه را طوری انتخاب کنند که در محدوده مقدورات مالی و زمانی آن‌ها باشد. گاهی نمونه‌گیری نه تنها از نظر مالی و زمانی، بلکه از لحاظ دسترسی و دستیابی به آزمودنی‌ها عملی نیست و از آنجا که آزمودنی باید مایل و راغب به شرکت در آزمایش باشد، آزمودنی‌های انسانی غالباً بر اساس میزان سهولت و دسترسی انتخاب می‌شوند. همچنین امکان تعمیم نتایج در نمونه آزمایشگاهی محدودتر از نمونه احتمالی (پیمایشی) است. در این روش هدف پیمایش

نیست و نمی‌خواهیم رفتار خاصی را به همه افراد جامعه نسبت دهیم بلکه هدف بررسی (آزمایش) تأثیر دو متغیر یا آزمون یک یا چند فرضیه در یک نمونه است (شوشا^{۷۰}، ۱۹۹۰؛ کریستنسن^{۷۱}، ۱۹۹۳).

در این تحقیق بر اساس پژوهش‌های مشابه پیشین و توانایی مالی و زمانی پژوهشگر و امکان دسترسی به آزمودنی‌ها (با توجه به شرایط ویژه تعطیلی دانشگاه‌ها به علت شیوع کووید ۱۹) و همچنین استفاده از فرمولی^{۷۲} که برای انتخاب نمونه در اقتصاد آزمایشگاهی کاربرد دارد، از میان دانشجویان دانشگاه‌های تهران ۱۵۰ نفر برای هر بررسی به صورت درون‌گروهی^{۷۳} (۳۵۰ مشاهده) انتخاب شدند. شرکت‌کنندگان از طریق فراخوان به یک جلسه آزمایش (مجازی) دعوت شدند. بر اساس قوانین اقتصاد آزمایشگاهی، از هدف آزمایش و نحوه اجرای آزمایش اطلاعات زیادی داده نشد. به آن‌ها اعلام شد که: «از شما برای شرکت در یک بررسی آزمایشگاهی دعوت می‌شود. شما چند کار ساده و چند تصمیم ساده می‌گیرید و به چند پرسش پاسخ می‌دهید و بر اساس عملکردتان در کار و تصمیماتتان مبلغی را دریافت خواهید کرد». از آن‌ها خواسته شد یک رایانه متصل به اینترنت و قلم و کاغذ و ترجیحاً یک محیط آرام در زمان آزمایش در اختیار داشته باشند. شرکت‌کنندگان در بازه زمانی ساعت ۱۵-۱۶ یا ۱۶-۱۷ یا ۱۷-۱۸ یا ۱۸-۱۹ در ماه‌های شهریور و مهر و آذر ۱۳۹۹ در این آزمایش شرکت کردند. حدود ۱۵ دقیقه قبل از شروع آزمایش یک لینک از طریق یکی از پیام‌رسان‌ها یا از طریق ایمیل به آن‌ها ارسال می‌شد و آن‌ها با وارد کردن آدرس به صفحه ورودی نرم‌افزار (z-Tree) وارد می‌شدند. پس از آن‌که از اتصال همه افراد اطمینان حاصل می‌شد، محقق با اجرای نرم‌افزار آزمایش را شروع می‌کرد. اتصال مجازی دانشجویان با نسخه مجازی (z-Tree) با نام (zunleashed)، (Duch. Grossmann. Lauer. 2020) از طریق ماشین مجازی (oracle VM VirtualBox Manager) برقرار می‌شد. محاسبات، ثبت یافته‌ها و گروه‌بندی افراد در زمان آزمایش، توسط نرم‌افزار (z-Tree)، (Fischbacher. 2007) انجام شد. هم‌زمان با انجام آزمایش، محقق با دانشجویان از طریق پیام‌رسان به صورت صوتی یا تصویری در ارتباط بود تا در صورت بروز مشکل یا ایجاد سؤال برای آن‌ها، به آن‌ها کمک کند. در این آزمایش به‌طور میانگین به هر

شرکت کننده ۳۰۰ هزار ریال تعلق گرفت که پس از انجام آزمایش از طریق شماره کارتی که اعلام کردند به آن‌ها پرداخت شد.^{۷۴}

۲-۳. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

روش آماری انتخاب شده جهت پاسخ به پرسش‌های تحقیق؛ مدل رگرسیون لوجیت^{۷۵} است. در این مدل رگرسیونی احتمال یک پیامد دو مقوله‌ای (دو ارزشی) به تعدادی متغیر پیش‌بینی کننده بالقوه ارتباط داده می‌شود. معادله کلی رگرسیون لجستیک به شرح زیر است:

$$\text{Log} [p_i / (1-p_i)] = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \dots + \beta_i x_i \quad (۱) \text{ رابطه}$$

- P: احتمال وقوع رویداد
- $\text{Log} [p / (1-p)]$: لگاریتم نسبت احتمال وقوع رویداد به احتمال عدم وقوع آن (احتمال پابرجا بودن در انتخاب قانون ۴ در موقعیت ۲).
- β_0 : عرض از مبدا
- β_i : ضرایب رگرسیون متغیرهای مستقل با فرض $i=1, \dots, k$
- $X_1, X_2, \dots, X_k$: متغیرهای مستقل

مدل به کار گرفته شده بر اساس توزیع دوجمله‌ای، یعنی احتمال است. احتمال رخداد داده نمونه به صورت رابطه (۲) است:

$$L = \prod p^{y_i} (1-p)^{1-y_i} \quad (۲) \text{ رابطه}$$

لگاریتم‌گیری از طرفین و ساده‌سازی لگاریتم احتمال رخداد را نتیجه می‌دهد. طبق معادله y_i مقادیر مشاهده شده و p_i مقادیر محاسباتی معادل آن است:

$$\text{Log-likelihood} = \sum_{i=1}^n [y_i \ln p_i + (1 - y_i) \ln (1 - p_i)] \quad (۳) \text{ رابطه}$$

هدف برازش لوجیت ماکزیمم کردن مقدار احتمال رخداد (LL) با فرض تعریف p_i به صورت رابطه (۴) است که این عمل منجر به محاسبه β_i ها خواهد شد:

$$P = p(y=1) = \frac{1}{1 + e^{-\beta_0 - \sum_{i=1}^k \beta_i x_i}} \quad (۴) \text{ رابطه}$$

مدل استفاده شده در این تحقیق مدل لوجیت باینری می باشد. در این تحقیق با لحاظ اثرات نهایی متغیرهای مستقل در کنار اثرات اصلی این متغیرها، برازش به صورت گام به گام پیش رو اجرا شد. در این روش ابتدا هیچ مستقلی وارد مدل نمی شود و سپس متغیرهای مستقل به ترتیب اهمیت وارد مدل می شوند و بعد از ورود هر متغیر، مدل نهایی چک می شود. اگر متغیر وارد شده تأثیر زیادی در مدل نداشته باشد، حذف می شود و در غیر این صورت متغیر در مدل باقی می ماند. مدل نهایی باقی مانده، مدل بهینه ای است هم از نظر تعداد متغیرهای مستقل بهینه شده و هم از نظر کفایت مدل.

در مدل لوجیت، ضرایب برآورد شده اولیه فقط علائم تأثیر متغیرهای توضیحی را روی احتمال پذیرش متغیر وابسته نشان می دهد ولی تفسیر مقداری ندارند. بلکه کشش ها و اثرات نهایی^{۷۶} هستند که مورد تفسیر قرار می گیرند. اثرات نهایی مربوط به هر متغیر توضیحی بیان می کند که تغییر (۱) درصدی در X_i باعث تغییر چند درصدی در احتمال موفقیت متغیر وابسته ($y_i=1$) می شود. اگر X_i متغیری کمی باشد، اثر نهایی تغییر در احتمال موفقیت متغیر وابسته ($y_i=1$) بر اثر تغییر یک واحدی در X_i محاسبه می شود و اگر X_i متغیر مجازی باشد، اثر نهایی این متغیر از تغییر در احتمال موفقیت متغیر وابسته ($y_i=1$) در نتیجه تغییر X_i از صفر به یک در حالی که سایر متغیرها در یک مقدار ثابت نگه داشته شوند محاسبه می شود.

در پرسش اول این تحقیق به تعداد موقعیت هایی که تفاوت در انتخاب های آن ها معنی دار است، رگرسیونی برآورد خواهد شد که متغیر وابسته آن ها انتخاب قانون ۴ در هر موقعیت و متغیر مستقل آن ها درجه دینداری افراد خواهد بود.

در پرسش دوم این تحقیق، متغیر وابسته، احتمال انتخاب مجدد قانون ۴ میان موقعیت ها با تفاوت معنی دار است (احتمال پابرجا بودن نسبت به انتخاب قانون ۴). متغیرهای مستقل استفاده شده در این مطالعه نیز علاوه بر درجه دینداری، برخی ویژگی های جامعه شناختی (جنسیت، سن، سطح تحصیلات، وضعیت ملکیت منزل، سطح اجتماعی، وضعیت تأهل، مذهب، قومیت، پایتخت نشینی، گروه تحصیلی) و درآمد کسب شده افراد و میزان بخشش افراد در آزمایش است. برای محاسبات و تخمین پارامترهای مدل لوجیت از نرم افزار (Eviews9) استفاده شده است.

۴. نتایج مدل لوجیت و ارزیابی فرضیه‌ها

جدول (۱) نشان می‌دهد که افراد در هر یک از تیمارها (موقعیت) قوانین را با چه توزیعی انتخاب کرده‌اند. مشخص است که قانون ۴ (صدر) توسط اکثریت افراد در هر سه موقعیت نسبت به قوانین دیگر انتخاب شده است. پس از قانون ۴، قانون ۱ در موقعیت ۲ و سپس در موقعیت ۱ و ۳ به ترتیب بیشترین تکرار را داشته‌اند. نتایج آزمون آنالیز واریانس با مشاهدات تکراری^{۷۷} و^{۷۸} دو موقعیت اول نشان می‌دهد که درصد (میانگین) انتخاب قانون ۴ در موقعیت ۱ و ۲ متفاوت بوده است ($P < 0.05$) تأثیرگذاری موقعیت‌های ۱ و ۲ روی انتخاب قانون ۴ تأیید می‌شود (جدول شماره ۱ پیوست ۳). نتایج آزمون تعقیبی بونفرونی^{۷۹} نیز نشان می‌دهد که درصد انتخاب قانون ۴ در موقعیت ۱ به طور معنی‌داری بیشتر از موقعیت ۲ است ($\text{sig} = 0.000$) (جدول شماره ۲ پیوست ۳). به عبارتی افراد در موقعیت ۲ تحت تأثیر شرایط جدید (داشتن منفعت) انتخاب خود را به سمت سایر قوانین و به خصوص قانون ۱ سوق داده‌اند. نتایج آزمون آنالیز واریانس سه موقعیت به‌طور همزمان (برای افرادی که در هر سه موقعیت شرکت داشته‌اند (۵۰ نفر)) نشان می‌دهد که درصد (میانگین) انتخاب قانون ۴ در موقعیت ۱ و ۲ و ۳ متفاوت بوده است ($P < 0.05$) و تأثیرگذاری موقعیت‌ها روی انتخاب قانون ۴ تأیید می‌شود (جدول شماره ۳ پیوست ۳). اما آزمون تعقیبی بونفرونی نشان می‌دهد که درصد انتخاب قانون ۴ در موقعیت ۱ به‌طور معنی‌داری بیشتر از موقعیت ۲ و ۳ است ($\text{sig} = 0.000$). اما درصد انتخاب قانون ۴ در موقعیت ۳ نسبت به موقعیت ۲ تفاوت معنی‌داری ندارد ($\text{sig} = 0.25$) (جدول شماره ۴ پیوست ۳). به عبارتی افراد در موضع نماینده (دیکتاتور) تغییر معنی‌داری در انتخاب قانون ۴ در موقعیت ۳ نسبت به موقعیت ۲ نداشته‌اند.

اما نتایج آزمون آنالیز واریانس با مشاهدات تکراری برای قانون ۱ نشان می‌دهد که درصد (میانگین) انتخاب قانون ۱ در سه موقعیت متفاوت بوده است ($P < 0.05$) تأثیرگذاری موقعیت‌ها روی انتخاب قانون ۱ تأیید می‌شود. اما آزمون تعقیبی بونفرونی نشان می‌دهد که درصد انتخاب قانون ۱ در هیچ‌کدام از موقعیت‌ها به‌طور معنی‌داری بیشتر نبوده و تفاوت معنی‌داری دیده نمی‌شود.

جدول ۲: قوانین انتخاب شده در تیمارها (درصد - تعداد)

موقعیت ۳ (تیمار) (دیکتاتور)	موقعیت ۲ (تیمار) (با منفعت)	موقعیت (تیمار) ۱ (بدون منفعت)	قوانین
۸=۱۶٪	۴۴=۲۹.۳۳٪	۲۸=۱۸.۶۷٪	قانون ۱ (هر کس درآمد خودش را بگیرد)
۷=۱۴٪	۲۱=۱۴٪	۱۴=۹.۳۳٪	قانون ۲ (درآمد همه افراد جمع و بین همه تقسیم شود)
۴=۸٪	۱۵=۱۰٪	۷=۴.۶۷٪	قانون ۳ (رالز)
۲۹=۵۸٪	۶۸=۴۵٪	۹۳=۶۲٪	قانون ۴ (صدر)
۲=۴٪	۲=۱.۳۳٪	۸=۵.۳۳٪	دلخواه (تقسیم درآمدها به دلخواه)
N=50	N=150	N=150	

منبع: یافته‌های تحقیق

بر اساس این معناداری تفاوت‌ها در این نتایج، مدل‌های رگرسیونی برای قانون ۴ (صدر) در موقعیت ۱ و موقعیت ۲ برآورد شده است. در جدول (۲) نتایج حاصل از تخمین رگرسیون لاجیت مربوط به بررسی فرضیه اول یعنی بررسی اثر دینداری بر انتخاب قانون ۴ در موقعیت ۲ در مقایسه با موقعیت ۱ درج شده است. نتایج حاصل از برآورد اثر دینداری بر انتخاب قانون ۴ در موقعیت ۱ نشان می‌دهد که دینداری بر احتمال انتخاب قانون ۴ در موقعیت ۱ ارتباط مثبت معناداری دارد. همان‌طور که در جدول مشاهده می‌شود مقدار آماره درست‌نمایی LR^{*} ، ۹.۵۵ ($p=0/001<0/05$) است که فرضیه صفر مبنی بر صفر بودن ارزش ضریب متغیر مستقل مورد بررسی را رد می‌کند. نتایج نشان می‌دهد که دینداری با اطمینان بیش از ۹۵ درصد به لحاظ آماری معنادار بوده و تأثیر مثبتی بر انتخاب قانون ۴ در موقعیت اول دارد. میزان اثر نهایی این متغیر نیز ۰.۱۸۹ درصد واحد بوده است. این مقدار نشان می‌دهد که افزایش یک واحد این متغیر احتمال انتخاب قانون ۴ در موقعیت ۱ را ۰.۱۸۹ افزایش می‌دهد. برای بررسی صحت برازش مدل از آزمون هاسمر - لمشو^{۸۱} استفاده شده است. این شاخص مقدار متغیر

وابسته مشاهده شده را با متغیر وابسته پیش‌بینی شده بر اساس مدل مقایسه می‌کند و چنانچه این تفاوت معنادار نباشد، نیکویی برازش حاصل می‌شود. در صورتی که مقدار احتمال (Pvalue) بیش از ۰.۰۵ باشد فرضیه صفر پذیرفته شده و بیانگر این است که تفاوت متغیر وابسته مشاهده شده با متغیر وابسته پیش‌بینی شده معنادار نبوده و نیکویی برازش حاصل شده است. در این مدل آماره مذکور ۹.۷۲ با احتمال ۰.۲۸۵ بوده است که حاکی از آن است که صحت پیش‌بینی این مدل مطلوب است. نتایج حاصل از برآورد اثر دینداری بر انتخاب قانون ۴ در موقعیت ۲ نیز نشان می‌دهد که دینداری بر احتمال انتخاب قانون ۴ در موقعیت ۲ ارتباط مثبت معناداری دارد. همان‌طور که در جدول مشاهده می‌شود مقدار آماره درست‌نمایی LR، ۲۸.۶۲ ($p=0/00000<0/05$) است که فرضیه صفر مبنی بر صفر بودن ارزش ضریب متغیر مستقل مورد بررسی را رد می‌کند. نتایج نشان می‌دهد که دینداری با اطمینان بیش از ۹۵ درصد به لحاظ آماری معنادار بوده و تأثیر مثبتی بر انتخاب قانون ۴ در موقعیت دوم دارد. میزان اثر نهایی این متغیر نیز ۰.۳۷۸ درصد واحد بوده است. این مقدار نشان می‌دهد که افزایش یک واحد این متغیر احتمال انتخاب قانون ۴ در موقعیت ۲ را ۰.۳۸۷ افزایش می‌دهد. در این مدل آماره آزمون هاسمر - لمشو ۵.۷۵ با احتمال ۰.۶۷ بوده است که حاکی از آن است که صحت پیش‌بینی این مدل مطلوب است. (برای مشاهده جداول تخمین‌ها به پیوست مقاله (جداول ۵ و ۶ و ۷ و ۸ پیوست ۳) مراجعه شود). بدین ترتیب دینداری بر انتخاب قانون ۴ در هر دو موقعیت اثر مثبت معنادار داشته است که در موقعیت دوم با شیب بیشتری بر انتخاب قانون ۴ اثر می‌گذارد (۰.۱۸۹-۰.۳۸۷). بدین ترتیب فرضیه اول تحقیق مبنی بر اثر مثبت دینداری بر انتخاب نظریه صدر توسط افراد مورد آزمایش تأیید می‌گردد.

جدول ۳: نتایج حاصل از برآورد مدل لوجیت

متغیرها	مقدار ضرایب	ارزش آماره χ^2	اثر نهایی
موقعیت ۱			
عرض از مبدأ	۰.۰۲۹۴	-۱.۴۱	-۰.۴۹
دینداری	۰.۰۰۲۷	۰.۵۴	۰.۱۸۹
آزمون نسبت راست‌نمایی: ۹.۵۵		درصد پیش‌بینی صحیح (هاسمر): ۰.۲۸	تعداد نمونه = ۱۵۰

موقعیت ۲	عرض از مبدأ	۰.۰۰۰۰	-۳.۷۹۹۸	-۱.۴۷۲
	دینداری	۰.۰۰۰۰	۰.۹۹۹۸	۰.۳۸۷
	آزمون نسبت راست‌نمایی: ۲۸.۶۲	درصد پیش‌بینی صحیح (هاسمر): ۰.۶۷	تعداد نمونه = ۱۵۰	

منبع: یافته‌های تحقیق

در جدول (۳) مدل نهایی حاصل از تخمین مدل لاجیت و محاسبه اثر نهایی متغیرهای مستقل برآورد شده درج شده است. هدف از اجرای این مدل، بررسی اثر دینداری و برخی متغیرهای جامعه‌شناختی بر پابرجایی در انتخاب قانون ۴ در موقعیت ۲ نسبت به موقعیت ۱ می‌باشد. همان‌طور که در جدول مشاهده می‌شود مقدار آماره درست‌نمایی LR، ۳۷.۷۲ ($p=0/00000<0/05$) است که فرضیه صفر مبنی بر صفر بودن ارزش ضرایب تمامی متغیرهای مورد بررسی را رد می‌کند. همچنین آماره R^2 مک فادن^{۸۲} مدل مزبور ۰.۳۱۵ است که با توجه به تعداد مشاهدات متغیر وابسته عدد مطلوبی می‌باشد. همچنین نتایج نشان می‌دهد که متغیرهای دینداری و طبقه اجتماعی با اطمینان بیش از ۹۵ درصد به لحاظ آماری معنادار بوده‌اند. همچنین این متغیرها تأثیر مثبتی بر انتخاب مجدد قانون ۴ در موقعیت دوم داشته‌اند. میزان اثر نهایی متغیرهای دینداری و طبقه اجتماعی به ترتیب ۰.۴۴ و ۰.۲۳ واحد بوده است. همچنین آماره آزمون هاسمر - لمشو ۵.۷۱ با احتمال ۰.۶۸ بوده است که حاکی از آن است که صحت پیش‌بینی این مدل مطلوب است. (برای مشاهده جداول تخمین‌ها به پیوست مقاله (جداول ۹ و ۱۰ و ۱۱ پیوست ۳) مراجعه شود).

بدین ترتیب طبق فرضیه دوم تحقیق، تأثیر دینداری و همچنین طبقه اجتماعی از میان عوامل زمینه‌ای بر پابرجا بودن افراد در انتخاب نظریه صدر بین موقعیت‌های مختلف تصمیم‌گیری تأیید می‌شود.

جدول ۴: نتایج حاصل از برآورد مدل لوجیت

متغیرها	مقدار ضرایب	ارزش آماره t	اثر نهایی
عرض از مبدأ	۰.۰۰۰۰	-۹.۹۰۸۵۵۱۹	-۲.۱۷۴۷۲۲
دینداری	۰.۰۰۰۰	۲.۰۲۶۸۷۲	۰.۴۴۴۸۵۸

۰.۲۲۸۳۷۸	۱.۰۴۰۵۴۱	۰.۰۱۴۲	طبقه اجتماعی
تعداد نمونه = ۹۳	درصد پیش‌بینی صحیح (هاسمر): ۰.۶۷۸	آزمون نسبت راست‌نمایی: ۳۷.۷۲	
		ضریب تعیین مک فادن: ۰.۳۱۵	

منبع: یافته‌های تحقیق

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

هدف از این پژوهش بررسی تمایل افراد در موقعیت‌های واقعی تصمیم‌گیری در مورد دو نظریه صدر و رالز و بررسی اثر دینداری بر انتخاب افراد در موقعیت‌های تصمیم‌گیری مختلف بود. همچنین این سؤال بررسی شد که آیا دینداری بر پابرجا بودن افراد در انتخاب نظریه صدر میان موقعیت‌های مختلف تصمیم‌گیری اثرگذار است، بود. از آنجا که تاکنون مطالعه‌ای داخلی به این موضوع نپرداخته، این پژوهش توانسته ادبیات مرتبط را، هم به لحاظ موضوعی (مقایسه تجربی نظریه‌ها) و هم به لحاظ روش و نحوه طراحی آزمایش‌ها به مطالعات داخلی وارد کند. نتایج نشان داد که نظریه صدر توسط اکثریت افراد در هر سه موقعیت نسبت به قوانین دیگر انتخاب شده است. همچنین افراد در موقعیت ۲ تحت تأثیر شرایط جدید (داشتن منفعت شخصی) انتخاب خود را به سمت سایر قوانین و به‌خصوص قانون ۱ سوق داده‌اند؛ اما افراد در موضع نماینده (دیکتاتور) تغییر معنی‌داری در انتخاب نظریه صدر در موقعیت ۳ (نقش دیکتاتور) نسبت به موقعیت ۲ نداشته‌اند. همچنین نتایج نشان داد که متغیر دینداری بر احتمال انتخاب قانون ۴ (صدر) در موقعیت ۱ و نیز در موقعیت ۲ اثر مثبت معناداری را دارد، با این تفاوت که اثر دینداری در موقعیت دوم (با منفعت) با شیب بیشتری بر احتمال انتخاب قانون ۴ اثر می‌گذارد. به عبارتی افراد با درجه دینداری بالاتر قانون صدر را در دو موقعیت با احتمال بالاتری انتخاب کرده‌اند و اثرگذاری دینداری بر انتخاب قانون ۴ در موقعیت دوم بالاتر بوده است. بدین ترتیب فرضیه اول تحقیق مبنی بر اثر مثبت دینداری بر انتخاب نظریه صدر توسط افراد مورد آزمایش تأیید شد. همچنین نتایج نشان داد که متغیرهای دینداری و طبقه اجتماعی با اطمینان بیش از ۹۵ درصد به لحاظ آماری معنادار و این متغیرها تأثیر مثبتی بر انتخاب مجدد قانون ۴ در موقعیت ۲ داشته‌اند. یعنی میزان دینداری بالاتر بر پابرجایی افراد در انتخاب قانون صدر

تأثیر مثبت داشته است. بدین ترتیب طبق فرضیه دوم تحقیق، تأثیر دینداری و همچنین طبقه اجتماعی از میان عوامل زمینه‌ای بر پابرجا بودن افراد در انتخاب نظریه صدر بین موقعیت‌های مختلف تصمیم‌گیری تأیید شد. این نتایج به لحاظ هدف با نتایج شریف و نورنزیان (۲۰۰۷)؛ احمد و سالاس (۲۰۱۱)؛ زاگلاس، (۲۰۱۳)؛ مکی کی و همکاران، (۲۰۱۱)؛ مزار و آریلی، (۲۰۰۶)؛ پیچون و همکاران، (۲۰۰۷)؛ راندولف سنگ و نیلسن، (۲۰۰۷)؛ هرس، (۲۰۱۴)؛ ون الک و همکاران، (۲۰۱۶)؛ اکل و گراسمن، (۲۰۰۴)؛ احمد، (۲۰۰۹)؛ مالهوترا، (۲۰۱۰)؛ هورتون، رند و زکهاوزر، (۲۰۱۱)؛ رند و همکاران، (۲۰۱۴)؛ پرستون و ریتر، (۲۰۱۳) مشابه است.

توصیه سیاستی: با توجه به تمایل بیشتر افراد به انتخاب نظریه شهید صدر توصیه سیاستی این است که ضمن مطالعات گسترده‌تر در این زمینه بر لزوم اصلاح سیستم مالیاتی بر این مبنا اقدام گردد. همچنین با توجه به اثرگذاری مثبت دینداری بر انتخاب این نظریه در جایگاه نتیجه کاربردی و سیاستی این تحقیق می‌توان این‌گونه گفت که چنانچه بخواهیم به اهداف نهایی مورد نظر اسلام در رابطه با عدالت اجتماعی در یک کشور اسلامی نزدیک شویم، می‌توان از راه افزایش دینداری (ایمان) افراد به این هدف نائل شد.

پیشنهادات: از آنجا که این تحقیق اولین تحقیق آزمایشگاهی درخصوص نظریه شهید صدر است و با توجه به محدودیت‌های ناشی از نمونه‌گیری در این تحقیق به دلیل شیوع ویروس کرونا توصیه می‌شود محققین در ابعاد وسیع‌تری این مطالعه را انجام داده تا تأثیر متغیرهای رد شده مجدداً ارزیابی شده و نتایج دقیق‌تری حاصل شود. همچنین پیشنهاد می‌شود این آزمون‌ها بر روی سایر نظریات عدالت نیز آزمون شود تا نتایج قابل تعمیم‌تری حاصل شود.

یادداشت‌ها

1. Economic Justice

2. Experimental Economics

۳. تعاریف متعدد دیگری نیز در ارتباط با اقتصاد آزمایشگاهی ارائه شده است:

Plott, 1981- Roth, 1988- Reuben, 2013- Korsi, 2009- Croson & Gachter, 2010- Roth, 2002- Grechenig & Nicklisch, 2010

4. John Rawls

5. Tan
6. Vogel
7. Benjamin
8. Sosis
9. Ruffle
10. Rand

۱۱. در اقتصاد آزمایشگاهی به منظور بررسی رفتارهای عادلانه (منصفانه) به طور معمول از بازی‌های دیکتاتور و اولتیماتوم و شکل‌های توسعه‌یافته آن‌ها استفاده می‌شود.

12. Shariff
13. Norenzayan
14. Ahmed
15. Salas
16. Xygalatas
17. McKay
18. Mazar
19. Ariely
20. Pichon
21. Randolph-Seng
22. Nielsen
23. Hurst
24. Van Elk
25. Eckel
26. Grossman
27. Malhotra
28. Horton
29. Rand
30. Zeckhauser
31. Preston
32. Ritter
33. Lisa Hoffmann
34. Verschuere
35. Choi
36. Fisher
37. Parra
38. Joseph
39. Wodon
40. Billingsley
41. Gomes
42. McCullough
43. Chuah
44. Hibbert

۴۵. این مطالعات به طور کامل در جدول شماره (۱) پیوست (۱) مقاله ارائه شده است.

46. Bayesian
47. PET-PEESE
48. Larner
49. Kant
50. Overlapping consensus

51. Veil of ignorance

۵۲. آزادی اندیشه، وجدان، آزادی‌های سیاسی و آزادی اجتماع، حقوق و آزادی‌های حاصل از آزادی و تمامیت (جسمی و روانی) شخص، حقوق و آزادی‌های تحت پوشش حکومت قانون.

۵۳. مطابق قاعده برابری منصفانه فرصت‌ها نه تنها باید باب مشاغل دولتی و مناصب اجتماعی به‌طور صوری به‌روی همه گشوده باشد، بلکه همگان باید از فرصت منصفانه دستیابی به آن‌ها برخوردار باشند (رالز، ۱۳۸۳، ص. ۸۶).

۵۴. مطابق اصل پیشینه‌سازی کمینه، هماهنگ با پس‌انداز عادلانه نابرابری در کالاهای اساسی اجتماعی (قدرت، ثروت و درآمد) وقتی عادلانه است که به ایجاد بیشترین منافع برای محروم‌ترین اعضای جامعه منجر شود (رالز، ۱۳۸۳، ص. ۱۳۵). رالز پیشینه‌سازی کمینه را هماهنگ با شرط پس‌انداز عادلانه در نظر می‌گیرد. این شرط برخلاف سایر بخش‌های اصل دوم که به درون یک نسل توجه دارند روی مسئله عدالت بین‌نسلی تمرکز دارد.

55. Primary goods

۵۶. رالز پنج نوع کالای اولیه را شامل: حقوق و آزادی‌های اساسی مانند آزادی اندیشه و وجدان و آزادی‌های سیاسی، آزادی فعالیت و تغییر فعالیت و انتخاب شغل با توجه به فرصت‌های گوناگون، قدرت و حق داشتن مقام یا منصب در نهادهای سیاسی و اجتماعی، درآمد و ثروت، مبانی اجتماعی عزت‌نفس را معرفی می‌کند.

۵۷. تکافل اجتماعی اصلی است که اسلام به‌صورت وجوب کفایی بر مسلمانان واجب ساخته تا پشتیبان یکدیگر باشند؛ در واقع این اصل مسئولیت متقابل افراد جامعه نسبت به یکدیگر در حدود ظرفیت، توانایی و امکانات خودشان است. تأمین اجتماعی‌ای که دولت بر اساس این رکن به آن می‌پردازد تا میان مسلمانان همیاری همگانی برقرار گردد، در حقیقت از نقش دولت در الزام شهروندان به انجام وظایف شرعی و واداشتن آنان به جاری ساختن احکام اسلامی میان خود حکایت دارد (صدر، ۱۴۱۷ق، ص. ۶۶۲).

۵۸. بر اساس این اصل، دولت به‌صورت مستقیم مسئولیت دارد که معیشت ناتوانان و درماندگان را با صرف‌نظر از همیاری واجب بر خود افراد مسلمان، تأمین نماید. قلمرو این مسئولیت با تأمینی که دولت بر اساس اصل همیاری همگانی برعهده دارد، متفاوت است؛ چرا که این مسئولیت تنها نیازهای حیاتی را به‌عهده دولت نمی‌گذارد؛ بلکه دولت را موظف می‌دارد که برای شهروندانش سطح کافی از معیشت را که افراد جامعه به‌طور معمول از آن برخوردارند، فراهم سازد؛ و زندگی فرد را کفایت نماید. کفایت از مفاهیم قابل انعطاف است که مفاد آن به فراخور افزایش رفاه در جامعه اسلامی، قابلیت گسترش دارد. بر اساس این اصل دولت وظیفه دارد که نیازهای اساسی فرد از قبیل خوراک و پوشاک و مسکن را تأمین نماید و پاسخ‌گویی‌اش به این نیازها از جنبه نوع و مقدار، در سطحی کافی به فراخور امکانات جامعه اسلامی باشد. همچنین دولت وظیفه دارد که دیگر نیازهای افراد، در دامنه‌ای گسترده‌تر از نیازهای حیاتی را که در مفهوم کفایت متناسب با افزایش سطح معیشت در جامعه می‌گنجد، تأمین سازد. بنابراین، این تأمین از نوع اداره معیشت است؛ یعنی در سطحی که معیشت فرد را کفایت کند

(صدر، ۱۴۱۷، صص. ۳۹۰-۳۸۹).

۵۹. یعنی برخورداری از سطح حداقل معیشت برای همگان به جای «برابری در سطح معیشت افراد».
۶۰. اسلام برای ایفای نقش خود در زمینه اجرا، برای تحقق بخشیدن به این هدف، با حرام ساختن اسراف، سطح معیشت را از بالا کنترل نموده است. همچنین برای کنترل معیشت از پایین، پایه افرادی را که دارای سطح پایین معیشت هستند، به سطحی بالاتر ارتقا می‌بخشد. بدین‌سان، سطوح به یکدیگر نزدیک می‌شوند تا جایی که سرانجام در سطحی واحد به هم می‌پیوندند که دارای درجات گوناگون است، اما تفاوت‌های چشمگیر جامعه سرمایه‌داری در سطح معیشت را در بر ندارد (صدر، ۱۴۱۷، ص. ۴۰۰).
۶۱. این دو قانون عبارتند از: ۱) تقسیم درآمدهای یک جامعه به‌طور مساوی (درآمد همه افراد یک جامعه با هم جمع شود و به‌طور یکسان میان همه تقسیم شود). ۲) هر فرد درآمد خود را دریافت کند و تغییری در درآمدهای نهایی داده نشود.
۶۲. بر اساس قانون توزیع ۱، درآمد نهایی هر فرد به همان میزانی است که درآمد کسب کرده است و تغییری در درآمدهای افراد جامعه داده نمی‌شود.

بر اساس قانون توزیع ۲، درآمد همه افراد یک جامعه جمع و به‌طور مساوی میان همه تقسیم می‌شود. بر اساس قانون توزیع ۳ (رالز)، درآمد افرادی که حداقل درآمد در یک جامعه را دارند حداکثر می‌شود. برای اجرای این قانون از افرادی که درآمد بالاتری دارند مالیات اخذ می‌شود تا حداقل درآمدها حداکثر شود. بر اساس قانون توزیع ۴ (صدر)، سطح معیشت جامعه (یعنی متوسط هزینه یک خانوار ۴ نفره) در نظر گرفته می‌شود و افرادی که درآمدی کمتر از این سطح دارند به این سطح می‌رسند، بدین‌منظور از افرادی که درآمدی بالاتر از این سطح دارند به نسبتی که درآمدشان بالاتر است مالیات اخذ می‌شود تا همه افرادی که درآمدی کمتر از این سطح دارند به این سطح برسند.

۶۳. جهت اجرایی کردن قوانین در شرایط واقعی، گروه‌های مورد آزمایش می‌بایست حداقل شامل سه نفر باشد.

64. Horisch

65. Jakiela

66. Bond

67. Park

68. Scott

۶۹. در ارتباط با انتخاب پرسشنامه با توجه به این‌که بیشتر بررسی‌های انجام‌شده برای سنجش مذهب (دین) از سوی دانشمندان غیرمسلمان بوده است (آپورت، ۱۹۷۶؛ مالتبی و لویس، ۱۹۹۶؛ مالتبی و دیگران، ۱۹۹۵؛ فالکنر و دیونگ، ۱۹۶۶؛ استارک و گلاک، ۱۹۶۸؛ براون، ۱۹۸۹؛ آدامسون، شولین، لویس و لویس، ۱۹۹۸؛ هاج و دیگران، ۱۹۹۸؛ لارسون و دیگران، ۱۹۸۶؛ آی، لینگ و پترسون، ۲۰۰۰؛ پترسون و روی، ۱۹۸۵؛ چامبلر و ایسون، ۱۹۹۶؛ پولوما و پندلتون، ۱۹۸۹؛ کوستا و دیگران، ۱۹۸۶) و اندک بررسی‌های انجام‌شده درباره مسلمانان (ویلند و جوزف، ۱۹۹۷؛ البلیخی، ۱۹۹۷؛ احمدی علوی‌آبادی، ۱۳۵۲؛ گلریز، ۱۳۵۳؛ جان بزرگی، ۱۳۷۸؛ رحیمی‌نژاد، ۱۳۷۹؛ میرنسب، ۱۳۷۹؛ خدایاری‌فرد، ۱۳۷۹؛ شجاعی‌زند، ۱۳۸۴؛ گلزاری، ۱۳۸۴) نیز به‌طور ویژه به سنجش ایمان

نپرداخته‌اند، که بیشتر، جنبه کلی تری از دین را در نظر داشته‌اند، از این سنججه استفاده شده است.

70. Shosha

71. Christensen

۷۲. در آزمایش‌هایی که نتایج باینری دارند، اندازه نمونه مورد نیاز برای هر گروه از فرمول $N_{1,2} =$

استفاده می‌شود. a و b نمره استاندارد Z یعنی α و β هستند. f_1 کسری از

افراد با نتیجه ۱ در گروه ۱ می‌باشد. f_1 کسری از افراد با نتیجه ۰ در گروه ۱ می‌باشد. f_2 کسری از افراد

با نتیجه ۱ در گروه ۲ می‌باشد. f_2 کسری از افراد با نتیجه ۰ در گروه ۲ می‌باشد. f_1 و f_2 با توجه به

نتایج مطالعات آزمایشی یا مطالعات مشابه قبلی و یا در صورت عدم وجود تحقیقات قبلی از نظرات

صاحب‌نظران تعیین می‌شود. μ نیز درصد اختلافی که انتخاب را معنی‌دار می‌داند (حداقل اختلاف)

می‌باشد (Gruener, 2019).

۷۳. هر فرد در هر سه موقعیت (تیمار) حضور دارد.

۷۴. افراد در آزمایش دوم درآمدی را متناسب با کار عملی خود به دست می‌آورند (این کار شامل کدگذاری

تعدادی کلمه بود). سپس طبق انتخاب فردی که از هر گروه به‌عنوان نماینده (دیکتاتور) به‌طور تصادفی

انتخاب می‌شد مبالغ نهایی به هر فرد اعلام و پرداخت می‌شد.

75. Logit

76. Marginal Effect

77. Repeated Measures ANOVA

۷۸. جهت انجام تحلیل‌های توصیفی و آزمون‌های آن از نرم‌افزار (SPSS19) استفاده شده است.

79. Bonferroni

80. Likelihood Ratio

81. Hosmer-Lemeshow

82. Mc Fadden R-Square

کتابنامه

آرمان‌مهر، محمدرضا و دادگر، یدالله (۱۳۸۸)، «بررسی و نقد مبانی معیار عدالت اقتصادی رالز»،

پژوهشنامه علوم اقتصادی، س ۹، ش ۲، صص ۶۰-۳۷.

پورفرج، علیرضا؛ گیلک حکیم آبادی، محمدتقی؛ انصاری سامانی، حبیب و باجلان، علی‌اکبر (۱۳۹۳)،

«دین و رفتار اجتماعی: بررسی اثر دینداری بر رفتار مشارکت از طریق یک مطالعه آزمایشگاهی»،

جستارهای اقتصادی ایران، ش ۲۲، صص ۲۱۶-۱۸۷.

راولز، جان (۲۰۰۱)، عدالت به مثابه انصاف: یک بازگویی، مترجم عرفان ثابتی، تهران: نشر ققنوس.

سرآبادانی تفرشی، حسین و پیغامی، عادل (۱۳۹۶)، «تبیین مفهومی نظریه عدالت اجتماعی در اندیشه

شهید صدر»، فلسفه و الهیات، س ۲۲، ش ۲، صص ۶۴-۳۵.

سیدنورانی، سید محمدرضا و خاندوزی، سید احسان (۱۳۹۱)، «مبانی نظری سنجش عدالت اقتصادی در

اسلام»، جستارهای اقتصادی، ش ۱۷، صص ۵۸-۳۱.

شکوهی بیدهندی، محمد صالح و عزیزی، محمد مهدی (۱۳۹۴)، «تحلیل سیر تحول تاریخی مفهوم

- عدالت اجتماعی در برنامه‌های توسعه شهری ایران» (۱۳۴۰-۱۳۹۰)، تحقیقات تاریخ اجتماعی، س ۵، ش ۲، صص ۱۴۹-۱۲۵.
- شوشا، هلن (۱۳۱۹)، کاوش در جامعه‌شناسی روانی، مترجم مرتضی، کتبی، تهران: نشر نی.
- صدر، سیدمحمدباقر (۱۴۲۹ق)، الاسلام يقود الحياه، المدرسه الاسلاميه، رسالتنا، جلد ۳ و ۵، قم: دارالصدر.
- (۱۴۰۸ق)، فلسفتنا، قم: مجمع الشهيد الصدر العلمي والثقافي.
- (۱۳۹۳الف)، اسلام؛ راهبر زندگی، مکتب اسلام؛ رسالت ما، مترجم سید مهدی زرنديه، قم: پژوهشگاه علمی تخصصی شهید صدر.
- (۱۳۹۳ب)، اقتصاد ما، مترجم سید محمد مهدی برهانی، جلد ۱، قم: پژوهشگاه علمی تخصصی شهید صدر.
- (۱۳۹۳ج)، اقتصاد ما، مترجم سید محمد مهدی برهانی، جلد ۲، قم: پژوهشگاه علمی تخصصی شهید صدر.
- (۱۳۸۷)، اقتصادنا، قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
- (۱۳۹۹ق)، اقتصادنا، بیروت: دارالتعارف للمطبوعات.
- (۱۳۶۹)، طرح گسترده اقتصاد اسلامی، مترجم فخرالدین شوشتری، تهران: پرتو.
- (۱۳۵۹)، سنت‌های تاریخ در قرآن، مترجم سید جمال‌الدین موسوی، تهران: انتشارات روزبه.
- (۱۳۵۸)، اسلام و مکتب‌های اقتصادی، مترجم محمد نبی‌زاده، قم: مجمع ذخایر اسلامی.
- (بی تا)، «الاسلام يقود الحياه مشتمل بر خلافه الانسان وشهاده الانبياء»، «المحہ فقهيه تمهيديه»، «خطوط عن اقتصاد المجتمع الاسلامي»، «الاسس العامه للبنك في المجتمع الاسلامي»، «القدره في الدوله الاسلاميه تهران، نشر وزارت ارشاد اسلامي»، «صوره عن اقتصاد المجتمع الاسلامي» تهران: نشر وزارت ارشاد اسلامي، چاپ دوم.
- عزتی، مرتضی (۱۳۸۴)، «تخمین تابع مخارج مذهبی» (مخارج در راه خدا) مسلمانان، فصلنامه تخصصی اقتصاد اسلامی، ش ۱۸.
- کریستینسن، لاری بی (۱۳۸۱)، روش‌شناسی آزمایشی، مترجم علی دلآوری، تهران: انتشارات رشد.
- Ahmed. A; Salas O. (2011), *Implicit influences of Christian religious representations on dictator and prisoner's dilemma game decisions. The Journal of Socio-Economics*. 40 (3). 242-46.
- Allport. G. W. Ross. J. M. (1967), Personal Religious Orientation and Prejudice. *Journal of Personality and Social psychology*. No. 5. 432- 433.
- Armanmehr, M; Dadgar, Y (2009), *Analysis of Economic Justice Criterion of Rawls*, Journal of Economic Sciences, No 2, page(s), 37-60. (In Persian)
- Benjamin. D.J. Choi. J.J. Fisher. G. (2016), Religious Identity and Economic Behavior. *Review of Economics and Statistics*. 98 (4). 617-37.
- Billingsley J. Gomes. C.M. McCullough. M.E. (2018), Implicit and explicit influences of religious cognition on Dictator Game transfers. *Royal Society*. Vol 5.

- Brandouy. O (2001), Laboratory Incentive Structure and Control-test Design in an Experimental Asset Market. *Journal of Economic Psychology*. 22.
- Brown. L. B. (1987), *The Psychology of Religious Belief*. London: Academic Press.
- Chabris. C.F. Laibson. D. Morris. C. L. Schuldt. J.P. Taubinsky. D. (2008), Individual laboratory-measured discount rates predict field behavior. *Journal of Risk and uncertainty*. 37(2). 237-269.
- Christensen, L (2002), *Experimental Methodology*, Translate by Ali Delavari, Tehran: Roshd. (In Persian)
- Chuah. S.H. Hibbert. S. (2011), *Moral emotions and altruistic giving*. Working paper. Nottingham University Business School.
- Croson. R. Gächter. S. (2010), The science of experimental economics. *Journal of Economic Behavior & Organization*. Elsevier. 73(1). 122-147.
- Degli Antoni. Giacomo. Faillo. Marco. Francés-Gómez. Pedro. Sacconi. Lorenzo. (2016), Distributive Justice with Production and the Social Contract: An Experimental study. *Econometrica Working paper series*.
- Duch. M.L. Grossmann. M.R.P. Lauer. T. (2020), z-Tree unleashed: A novel client-integrating architecture for conducting z-Tree experiments over the Internet. *Journal of Behavioral and Experimental Finance*. 28. Article 100400.
- Eckel. C.C. Grossman. P. J. (2004), Giving to secular causes by the religious and nonreligious: An experimental test of the responsiveness of giving to subsidies. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*. 33(2). 271–289.
- Ezzati, Morteza (2005), *Estimation of Muslims' Religious Expenses (Expenses in the Way of God)*, Journal of Islamic Economics, No 18. (In Persian)
- Fischbacher. U. (2007), z-Tree: Zurich toolbox for ready-made economic experiments. *Experimental economics*. 10(2). 171–178.
- Frohlich. N. Oppenheimer. Joe A. (1992), *Choosing Justice: An Experimental Approach to Ethical Theory*. Berkeley: University of California Press.
- Fox. J. (2019), A world survey of secular-religious competition: state religious policy from 1990 to 2014. *Religion. State and Society*. 47 (1). 10–29.
- Gruener. S. (2019), Sample Size Calculation in Economic Experiments. *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*. 240(6). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3452918> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3452918>.
- Hoffmann. L. Gobien. S. Basedau. M. Prediger. S. (2019), Universal Love or One True Religion? Experimental Evidence of the Ambivalent Effect of Religious Ideas on Altruism and Discrimination. *American Journal of Political Science*. 64(3). 603-620.
- Hoffmann. R. (2013), The Experimental Economics of Religion. *Journal of Economic Surveys*. 27(5). 813-845.
- Hoffmann. R. Larner. J. (2011), *The demography of Chinese nationalism: A field-experimental approach*. Nottingham: University Business School.
- Horsch. H. (2008), Is the veil of ignorance only a concept about risk? An experiment. *Journal of Public Economics*. 94(11–12). 1062-1066.
- Horton. J.J. Rand. D.G. Zeckhauser. R.J. (2011), The online laboratory: conducting experiments in a real labor market. *Exp. Econ*. 14. 399 – 425.
- Hurst. S. (2014), Religion's moral delusion. Master's thesis. London: London School of Economics.
- Jakiela. P. (2015), How fair shares compare: Experimental evidence from two cultures. *Journal of Economic Behavior & Organization*. 118. 40-54.
- Kagel. J. H. Roth. A. E. (1995), *The Handbook of Experimental Economics*.

- Princeton: Princeton University Press.
- Konow. J. Tatsuyoshi. Saijo. Kenju. Akai. (2009), Morals and Mores? Experimental Evidence on Equity and Equality from the US and Japan.
- Malhotra. D. (2010), (When) are religious people nicer? religious salience and the 'Sunday effect' on pro-social behavior. *Judgment and Decision Making*. 5 (2). 138–143.
- Mazar. N. Ariely. D. (2006), Dishonesty in Everyday Life and Its Policy Implications. *Journal of Public Policy & Marketing*. 25 (1). 117–26.
- McKay. R. Efferson. C. Whitehouse. H. Fehr. E. (2011), Wrath of God: Religious Primes and Punishment. *Proceedings Biological sciences*. 278 (1713). 1858–63.
- Obaidi. M. Kunst. J.R. Kteily. Nour. T. Lotte. Sidanius. Js. (2018), Living under threat: Mutual threat perception drives anti-Muslim and anti-Western hostility in the age of terrorism. *European Journal of Social Psychology*. 354 (6309). 73.
- Oleson. PE. (2001), An experimental examination of alternative theories of distributive justice and economic fairness. PHD. The University of Arizona.
- Parra. J.C. G. Wodon. Q. (2016), Religion and Social Cooperation: Results from an Experiment in Ghana. *The Review of Faith & International Affairs*. 14 (3). 65–72.
- Pew Research Center. (2017), "The Changing Global Religious Landscape." <http://assets.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/11/2017/04/07092755/FULL-REPORTWITH-APPENDIXES-A-AND-B-APRIL-3.pdf>
- Philpott. D. (2007), Explaining the Political Ambivalence of Religion. *American Political Science Review*. 101 (03). 505–25.
- Pichon. I. Boccato. G. Saroglou. V. (2007), Nonconscious influences of religion on prosociality: a priming study. *European Journal of Social Psychology*. 37(5).1032 – 1045.
- Poorfaraj, A, Gilachakimabadi, M, Ansarisamani, H, Bajlan, A (2015). Religion and Social behavior: Investiigation of the Impact of Religiosity on Cooperative Behavior Through an Experimental Study, *Journal of Economic Essayes*, Vol 11, No 22, Page(s) 187-216. (In Persian)
- Preston. J.L. Ritter. R.S. (2013), Different Effects of Religion and God on Prosociality with the Ingroup and Outgroup. *Personality & Social Psychology Bulletin*. 39 (11). 1471–83.
- Rand. D. G. Dreber. A. Haque. O. S. Kane. R. J. Nowak. M. A. Coakley. S. (2014), Religious Motivations for Cooperation: an Experimental Investigation using Explicit Primes. *Religion. Brain & Behavior*. 4(1). 31-48.
- Randolph-Seng. Brandon. Nielsen. Michael E. (2007), Honesty: One Effect of Primed Religious Representations. *International Journal for the Psychology of Religion*. 17 (4). 303–15.
- Rawls. John. (1971), *A Theory of Justice*. Oxford University Press.
- Rawls. John (1999), *A Theory of Justice*. The Belknap Press of Harvard University Press. Cambridge. Massachusetts.
- Rawls, J (2001), *Justice as Fairness*, Translate by Erfan Sabeti. Tehran: Ghoghnoos. (In Persian)
- Rawls. J. (2000), *justice as fairness*. Harvard university press.
- Rustichini. A. Vostroknutov. A. (2014), Merit and Justice: An Experimental Analysis of Attitude to Inequality. *PLoS ONE*. 9(12). e114512. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0114512>.
- Sacconi. L. Faillo. M. (2008), *Conformity. Reciprocity and the Sense of Justice how Social Contract-Based Preferences and Beliefs Explain Norm Compliance: The*

- Experimental Evidence*. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1163742> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1163742>
- Sadr, SM (1979), *Eqtesadona*, Beirut: Dar Al-Taarif Publications. (In Arabic)
- Sadr, SM (1980), *Islam va Maktabhaye Eqtesadi*, Translate by Mohammad Nabizadeh, Qom: Islamic Reserves Association. (In Persian)
- Sadr, SM (1981), *Sonathaye Tarikh dar Quran*, Translate by Seyed Jamaladdin Mousavi, Tehran: Rouzbeh. (In Persian)
- Sadr, SM (1987), *Falsafatona, Qom: Martyr Al-Sadr Scientific and Cultural Complex*. (In Arabic)
- Sadr, SM (1989), *Tarhe Gostarde Eqtesad Islami*, Translate by Fakhroddin Shoushtari, parto. (In Persian)
- Sadr, SM (2008), *Eqtesadona*, Qom: Islamic Propagation Office. (In Arabic)
- Sadr, SM (2015 A), *Islam Rahbare zendegi, Maktabe Islam, Resalate ma*, Translate by Seyed Mahdi Zandiye. Qom: Shahid Sadr Scientific Research Institute. (In Persian)
- Sadr, SM (2015 B), *Eqtesade Ma*. (1), Translate by Seyed Mohammadmahdi Borhani, Qom: Shahid Sadr Scientific Research Institute. (In Persian)
- Sadr, SM (2015 C), *Eqtesade Ma*. (2), Translate by Seyed Mohammadmehdi Borhani, Qom: Shahid Sadr Scientific Research Institute. (In Persian)
- Sarabadani, H, Paighami, A (2018), A Conceptual Explanation of the Theory of Social Justice in the View of Shahid Sadr, *Journal of Philosophy and Theology*, No 2, Page(s) 35- 64. (In Persian)
- Scott. John T. Richard E. Matland. Philip A. Michelbach. Brian. H. Bornstein. (2001), Just Deserts: An Experimental Study of Distributive Justice Norms. *American Journal of Political Science*. 45. 749-767.
- Shariff. A.F. Willard. A.K. Andersen. T. Norenzayan. A. (2016), Religious priming: a meta-analysis with a focus on prosociality. *Pers. Soc. Psychol. Rev.* 20. 27 – 48.
- Shariff. Azim F. Norenzayan. Ara. (2007), God Is Watching You: Priming God Concepts Increases Prosocial Behavior in an Anonymous Economic Game. *Psychological Science*. 18 (9). 803–9.
- Seyednourani, SM, Khandoozi, Seyed E (2012), Theoretical Basis of Assessing Economic Justice in Islam, *Journal of Economic Essays*, Vol 9, No 17, Page(s) 31-58. (In Persian)
- Shokoohi Bidhendi, M, Azizi, M (2016), Analysis of the Historical Evolution of the Concept of Social Justice in Iran's Urban Development Programs (1961- 2011), *Social History Research*, No 2, Page(s) 125-149. (In Persian)
- Shosha, H (1999), *Kavosh dar Jameshenasi ravani*, Translate by Morteza Katbi. Tehran: Nashre Ney. (In Persian)
- Shosha. H. (1990), *Explore psychological sociology*.
- Smith. V. L. (1976), Experimental economics - Induced value theory. *American Economic Review*. 66. 274-279.
- Sosis. R. Ruffle. B. J. (2003), Religious ritual and cooperation: Testing for a relationship on Israeli religious and secular kibbutzim. *Current Anthropology*. 44(5). 713–722.
- Tan. J. (2006), Religion and Social Preferences: An Experimental Study. *Economics Letters*. 90(1). 60–67.
- Tan. J. H. Vogel. C. (2008), Religion and Trust: An Experimental Study. *Journal of Economic Psychology*. 29(6). 832- 848.
- Van Elk. M. Wagenmakers. E.J. Gronau. Q.F. Vandekerckhove. J. Guan. M.

- Matzke. D. (2016), Meta-analyses are no substitute for registered replications: a skeptical perspective on religious priming. *Front. Psychol.* 6. 1365. (doi:10.3389/fpsyg.2015.01365).
- Xygalatas. Dimitris. (2013), Effects of religious setting on cooperative behavior: A case study from Mauritius. *Religion. Brain & Behavior.* 3 (2). 91-102.